

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Форма навчання: заочна

Кафедра: суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В
СТАРШІЙ ШКОЛІ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Виконав студент 2 курсу
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Дронь Ярослав Михайлович

Керівник: Семенчук Сергій Олександрович,
кандидат історичних наук

Рецензент: Гамрецька Галина Степанівна,
кандидат філософських наук, доцент

Хмельницький – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА ТА ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	7
1.1 Методологічні засади дистанційної форми навчання.....	7
1.2 Організація середовища дистанційного навчання в ЗЗСО в умовах сучасних викликів.....	15
1.3 Педагогічна взаємодія в середовищі дистанційного навчання здобувачів освіти.....	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....	27
2.1 Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності старшокласників за умов дистанційного навчання.....	27
2.2 Засоби та інструментарій дистанційного навчання історії.....	35
2.3 Використання соціальних мереж в історичній освіті під час дистанційного навчання.....	51
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна система освіти часто сприймає об'єктивні процеси розвитку суспільства як виклики. Серед них слід виокремити різке зростання обсягів інформації про людину, суспільство та природу. У зв'язку з цим у процес навчання мають бути включені і ті відомості, які людство накопичило раніше, і нові відомості. Ще одним викликом для освіти є підвищення вимог до її якості, тобто до рівня знань, умінь, навичок та компетентностей здобувачів освіти, а також підвищенні вимог до якості управління освітою на всіх її організаційних рівнях. Викликами для сучасної освіти є також необхідність створення умов для реалізації концепції навчання впродовж життя людини; необхідність створення додаткових умов для індивідуального розвитку особистості; зменшенні часу, що виділяється на опанування освітою; неможливість забезпечити рівний доступ до якісної освіти всім бажаючим тощо.

Проте справжніми викликами для системи освіти в Україні стали не об'єктивні процеси розвитку суспільства, а обставини, які склалися в умовах пандемії та повномасштабної російської агресії. За таких умов дистанційна освіта стає більш затребуваною, підвищується актуальність питань, пов'язаних з організацією навчання різних вікових груп учнів, з вибором інтернет-платформ для організації освітньої діяльності учнів, поєднанням традиційних методів навчання зі специфічними для дистанційної освіти.

Коли в умовах пандемії розпочалось дистанційне навчання, більшість педагогів та батьків сподівалися, що це тимчасове явище в освіті. Проте трапилось інакше. І на сьогодні кожен педагог має вже чималий досвід організації дистанційного навчання.

Під дистанційним розуміємо такий вид навчання, «за яким учасники та організатори навчально-виховного процесу здійснюють переважно індивідуалізовану взаємодію як асинхронно, так і синхронно у часі, принципово використовуючи електронні транспортні системи постачання

навчальних матеріалів, інформаційні ресурси комп'ютерних мереж Інтернет та ІКТ» [50, с. 33].

До переваг дистанційного навчання віднесемо такі його характеристики: доступність матеріалів; економія часу; зручність навчання, орієнтація на самостійність; інтеграція на рівні тем і предметів; можливість користуватися багатьма ресурсами; гнучка модель навчального процесу.

Проте і освітяни, і батьки звертають увагу на важливі для них слабкі місця цього типу навчання: відсутність безпосереднього контакту вчителя та учнів; необхідність самоконтролю; віддаленість результату; потреба залучати додаткові фінансові джерела; часто невідповідне технічне забезпечення; необхідність змінювати звичний навчальний план.

Основу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання складає цілеспрямована і контрольована самостійна робота здобувача освіти, котрий може навчатися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи у своєму розпорядженні комплект спеціальних засобів навчання і погоджену можливість зв'язку з викладачем.

За роки дистанційного навчання педагогами накопичено досвід щодо встановлення графіку та меж навчального процесу. Більшість вчителів зрозуміли, що немає потреби бути «включеним» у процес весь час. Досвідчені вчителі навчилися автоматизувати підготовку до уроків і перевірку деяких видів домашньої роботи; використовувати технології, які допомагають заощадити час та енергію; звертатися по допомогу та підтримку.

Вивчення історії у закладах загальної середньої освіти в умовах віртуального освітнього середовища має підпорядковуватися меті та завданням шкільної історичної освіти. Як зазначено в навчальній програмі з історії для 10-11 класів, «мета історичної освіти в старшій школі – сприяти формуванню в учнів/учениць національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального

досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу» [25].

Для реалізації зазначеної мети інформаційно-освітнє середовище має бути таким, що сприяє розвитку здобувачів освіти, а також саме розвивається. Під час формування віртуального освітнього середовища має враховуватися три основні аспекти ідеї розвитку: постійний розвиток змісту і методів навчання, їхній вплив на розвиток особистості і, як результат, – вплив на розвиток соціокультурного середовища закладів загальної середньої освіти.

Ступінь дослідженості проблеми. Питанню організації дистанційного навчання присвячено чимало досліджень, наукових праць у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Серед зарубіжних науковців виокремимо таких: Р. М. Деллінг, О. Пітерс (Німеччина); Б. Холмберг (Швеція, Німеччина); Д. Кіган (Англія); Ч. А. Ведемейер, М. Г. Моор, Ф. Саба (США).

Низку аспектів дистанційного навчання вивчали такі вітчизняні науковці, як-от: Т. Варзар, Л. Боремчук, А. Гурій, М. Жалдак, Т. Коваль, В. Кухаренко, А. Лотоцька, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пасічник, Є. Підчасовий, П. Стефаненко та ін.

Аналіз літератури показав, що зусилля науковців спрямовано на визначення організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності дистанційного навчання, на розробку методик та моделей навчання, які б мінімізували негативний вплив медійного середовища на учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання тощо.

Вибір теми дипломної роботи зумовлений потребою дослідження питань, пов'язаних з організацією віртуального середовища під час вивчення історії у старших класах закладів загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження: дистанційне навчання.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні особливості проектування віртуального середовища на уроках історії.

Мета дослідження: на основі аналізу наукової літератури, а також вивчення освітніх практик визначити та описати організаційно-педагогічні особливості проектування віртуального середовища на уроках історії.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення таких взаємопов'язаних **завдань:**

1. На основі аналізування публікацій вітчизняних науковців з'ясувати методологічні засади дистанційної форми навчання.
2. Визначити особливості організації середовища дистанційного навчання в ЗЗСО в умовах сучасних викликів.
3. Описати форми і зміст самостійної навчально-пізнавальної діяльності старшокласників з історії за умов дистанційного навчання.
4. Визначити дидактичний зміст застосування інструментарію та соціальних мереж в історичній освіті під час дистанційного навчання.

Методи наукового дослідження. Оскільки проблема дослідження є комплексною, передбачається широке використання педагогічних методів теоретичного та емпіричного характеру. Зокрема, теоретичний аналіз педагогічної літератури, спостереження, бесіди, опитування, консультування, вивчення та узагальнення перспективного педагогічного досвіду.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних особливостей проектування віртуального середовища на уроках історії.

База проведення дослідження. Дослідницьку роботу було проведено на кафедрі суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та в Судилківському ліцеї Судилківської сільської ради Шепетівського району.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (64 найменування). Основний зміст дипломної роботи викладено на 60 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА ТА ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1 Методологічні засади дистанційної форми навчання

Аналіз наукової літератури з проблеми організації дистанційного навчання засвідчує, що у зарубіжних країнах зазначена проблема розроблялася в 70-90 роках ХХ століття. Активні наукові пошуки щодо дистанційного навчання здійснювали Р. М. Деллінг, О. Пітерс (Німеччина); Б. Холмберг (Швеція, Німеччина); Д. Кіган (Англія); Ч. А. Ведемейер, М. Г. Моор, Ф. Саба (США). У працях цих дослідників на перший план були висунуті такі провідні методологічні засади, як-от:

- гуманні цінності (пріоритет людських цінностей);
- розвиток самосвідомості, розуміння інших осіб, увага до почуттів і емоцій людини;
- активна залученість здобувача освіти в навчальний процес.

Відомо, що «дистанційне навчання набуло широкого поширення у багатьох країнах світу, і з кожним роком його популярність стрімко зростає. Наприклад, у США та Канаді як альтернативу традиційному навчанню створено віртуальні університети, де кожен студент може отримати освіту за основними дистанційними курсами на базі будь якого університету. В Європі створено відкриті університети дистанційної освіти, тобто група навчальних закладів, які реалізують дистанційні програми. Методики такого навчання передбачають застосування нових інформаційних технологій, які включають супутникове телебачення, комп'ютерні мережі, мультимедіа тощо. У колі провідних навчальних закладів світу, наприклад, Національному технологічному університеті (США), Шанхайському університеті (КНР), створені і набули популярності такі відносно нові інституції дистанційної

освіти та самоосвіти, як телеуніверситети, тьютерські центри (мультимедійне навчання), інформаційні центри (інтернет-навчання)» [19, с. 18].

У наукових напрацюваннях українських дослідників (Т. Варзар, Л. Боремчук, А. Гурій, М. Жалдак, Т. Коваль, В. Кухаренко, А. Лотоцька, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пасічник, Є. Підчасовий, П. Стефаненко та ін.) виокремлюється низка аспектів дистанційного навчання та його технологій, для яких характерні модульність, гнучкість, асинхронність, економічність, інтернаціональність та багатоманітність джерел навчальної інформації.

Так, А. Лотоцька, О. Пасічник у розроблених ними методичних рекомендаціях з організації дистанційного навчання в школі визначили загальні принципи та інструменти дистанційного навчання, а також описали методи дистанційного навчання школярів різного віку.

Досвід здійснення навчального процесу дистанційно в зарубіжній вищій школі розглядала О. Овчарук.

Психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій досліджував Є. Підчасовий. Науковці Л. Боремчук та Т. Варзар, розглядаючи особливості дистанційної освіти як педагогічної технології, також наголошують на важливості врахування психолого-педагогічного аспекту під час проектування віртуального освітнього середовища.

Мушка О. та Трубачева С. дистанційну освіту розглядають як «комплекс освітніх послуг, що надаються широким верствам населення у країні та за її межами за допомогою спеціалізованого інформаційного освітнього середовища, яке базується на засобах обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, радіо, комп'ютерний зв'язок та ін.) [40, с. 58]. На думку дослідниць, варто виокремлювати два аспекти дистанційної освіти. Перший стосується сфери послуг, якими може скористатися будь-хто. Дистанційну освіту також потрібно розглядати як технічну систему, що є сукупністю інформаційних ресурсів, технічних засобів і каналів телекомунікації. Дистанційна освіта – це, перш за все,

доступ до Інтернету, наявність технічного забезпечення комп'ютером, планшетом, смартфоном усіх учасників освітнього процесу. Якість дистанційного навчання забезпечують педагогічні та інформаційні технології. Формат дистанційного навчання можливий лише за умови володіння вчителями технологіями дистанційного навчання.

Важливим завданням дистанційної освіти є виховання особистості, котра має бажання і здатність до спілкування, навчання та самоосвіти. Тому основою дистанційного навчання, як форми організації навчального процесу, є керована самостійна робота здобувачів освіти та широке застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Як зазначає Н. Андрусенко, «практично не виходячи з дому чи не покидаючи свого робочого місця, можна підтримувати регулярний контакт з викладачем за допомогою телекомунікаційних технологій, у тому числі відеозв'язку, та одержувати структурований навчальний матеріал, представлений в електронному вигляді» [19, с. 7].

Порівнюючи дистанційну освіту в Україні із зарубіжними країнами, де дистанційне навчання є рівноцінною формою здобуття освіти поряд із класичною, варто відзначити, що в нашій країні вона є лише однією із допоміжних форм навчання.

Розглянемо відмінності дистанційного навчання від традиційного. Перш за все, ці відмінності пов'язані з формами взаємодії викладача і здобувача освіти. Традиційна модель навчання – це уроки-лекції, семінарські та практичні заняття, різноманітні ігрові види занять, організація самостійної роботи здобувачів освіти. Основними засобами навчання є підручник та слово вчителя. Натомість дистанційне навчання орієнтоване на впровадження в навчальний процес інших моделей навчання – проведення конференцій, організація проєктної діяльності школярів, тренінги та інші види діяльності із залученням інформаційно-комунікаційних технологій.

У науковій літературі визначено основні принципи забезпечення організаційно-педагогічних і педагогічно-психологічних умов впровадження

технологій дистанційного навчання в освітнє середовище. До них віднесено:

- «можливість хронологічного відслідковування досягнутих результатів та опрацьованого матеріалу учнями;
- алгоритмізація навчального процесу як оптимізація педагогічного управління;
- індивідуалізація навчального процесу (суб'єктне спрямування);
- моделювання тематики інформаційного контенту для подальшої роботи» [18, с. 10].

У науковій літературі значна увага приділена питанню переваг та недоліків дистанційного навчання в порівнянні з іншими формами освітнього процесу. Серед переваг зупинимося на таких:

- «Актуальність, що передбачає використання найсучасніших засобів для здобуття інформації, ІКТ та можливостей Інтернету.
- Порівняно більші обсяги інформації, яку можна отримати в умовах дистанційного навчання у коротші строки.
- Зручність, за якої кожен здобувач освіти має можливість обрати власний ритм та режим отримання знань у комфортній для нього обстановці, що сприятливо вплине на сам процес навчання.
- Індивідуалізація, що дає змогу кожному здобувачу освіти узгодити навчання зі своїми потребами.
- Доступність, що передбачає економію часу та коштів за рахунок використання навчальних приміщень та представлення вільного доступу до навчальних матеріалів.
- Гнучкість, яка надає можливість викладати матеріал відповідно до рівня підготовки та базових знань здобувачів освіти, створюючи додаткові сайти з необхідною інформацією та сайти, на яких здобувачі освіти можуть обмінюватися інформацією, відповідаючи на запитання один одного та навчатися, навчаючи інших.
- Відсутність географічних бар'єрів, за якої відпадає необхідність дорогого переїзду та проживання в інших країнах, а натомість

надається можливість спілкування з викладачами та здобувачами освіти по всьому світу без обмежень» [62].

Характерні риси дистанційного навчання відображено в таблиці 1.1 [31].

Таблиця 1.1.

Характерні риси дистанційного навчання

Ознаки дистанційного навчання	Сутність
Гнучкість	Здобувачі освіти загалом не відвідують регулярних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці
Модульність	В основу програми дистанційної освіти покладається модульний принцип; кожний окремий курс створює цілісне уявлення про окрему предметну область, що дозволяє з набору незалежних курсів-модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам
Паралельність	Навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності
Велика аудиторія	Одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації великої кількості здобувачів освіти, їхнє спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку між собою та з викладачами
Економічність	Ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, концентроване і уніфіковане

	представлення інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання повинні призвести до зниження витрат на підготовку фахівців
Технологічність	Використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини у світовий інформаційний простір
Соціальна рівність	Рівні можливості одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу
Інтернаціональність	Можливість одержати освіту у навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, що проживають за кордоном
Нова роль викладача	Дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати ті курси, які він викладає, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій
Позитивний вплив на здобувача освіти	Підвищення творчого та інтелектуального потенціалу людини, що одержує дистанційну освіту, за рахунок самоорганізації, прагнення до знань, використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, вміння самостійно приймати відповідальні рішення

Якість	Якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки дидактичних засобів залучається найкращий викладачі і застосовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали; передбачається введення спеціалізованого контролю якості дистанційної освіти на відповідність її освітнім стандартам
--------	---

Ефективність дистанційного навчання повністю залежить від рівня професіоналізму педагогів, їхнього прагнення до співробітництва, самоствердження, а також від рівня комунікації з колегами.

Дистанційне навчання має забезпечити умови для формування у школярів ключових та предметних компетентностей. Так, ключові компетентності вільне володіння державною мовою та здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами формуються в умовах дистанційного навчання шляхом створення інформаційних продуктів щодо історії, культури і розвитку суспільства регіону та/або країни, з якою пов'язане походження родини. За допомогою різних онлайн-сервісів вчитель навчає школярів розпізнавати мовні засоби впливу, розрізняти техніки переконування та маніпуляції. Застосування онлайн-інструментів з інтерфейсами іноземною мовою спонукає школярів до розуміння важливості вивчення іноземних мов, що сприятиме розширенню кола їхнього спілкування та отримання інформації про світ.

Перетворення інформації з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо) та використання її в поясненнях історичного матеріалу сприятиме формуванню в школярів математичної компетентності.

Розкриваючи зміст, значення, вплив технологій, технічних винаходів та наукових досягнень на перебіг історичних подій, явищ і процесів, вчитель історії сприяє формуванню в учнів компетентності в галузі природничих

наук, техніки і технологій.

Застосовуючи під час дистанційного навчання інформаційно-комунікаційні технології, вчитель спонукає школярів генерувати нові ідеї, оцінювати їх переваги і ризики наводити історичні приклади впливу інновацій на суспільне життя. Таким чином він формує в учнів таку ключову компетентність, як інноваційність.

Екологічна компетентність, перш за все, передбачає наявність умінь визначати ризики та наслідки впливу людини на довкілля, передбачати можливості екологічних загроз; моделювати свою поведінку на основі розуміння наявних екологічних загроз та критично оцінювати роль людини та держав у досягненні Цілей сталого розвитку ООН.

Найбільшою мірою дистанційне навчання сприяє формуванню в школярів інформаційно-комунікаційної компетентності та компетентності «навчання впродовж життя». Адже учні вчаться використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, її добору, перевірки, впорядкування і поширення; критично оцінювати, виявляти маніпуляції історичною та актуальною для суспільства інформацією у процесі аналізу електронних медіа; створювати вербальні та візуальні (графіки, діаграми, фільми) повідомлення, мультимедійні презентації соціального та історичного змісту, поширювати їх. Умови дистанційної освіти спонукають її здобувачів визначати власні навчальні цілі та аналізувати процес власного навчання, відстежувати зміни у сприйнятті інформації й знаходити та опрацьовувати джерела суспільно важливої інформації із застосуванням доцільних для цього методів.

Конструктивна співпраця школярів з іншими особами під час онлайн-навчання, участь у реалізації проектів, громадських заходів сприяє формуванню громадянських та соціальних компетентностей. Дистанційне навчання передбачає роботу в групах, де учні вчаться досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю з іншими особами з відмінними ідеями та цінностями, використовуючи власний досвід та досвід інших осіб, зокрема

взятий з історії.

Онлайн-сервіси володіють корисним функціоналом для формування культурної компетентності школярів. Саме завдяки таким сервісам, як-от: Google Earth, Historypin, вчитель отримує засоби для вироблення в учнів уміння використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті, співставляти різні культури, їх цінності, традиції тощо.

Під час дистанційного навчання на уроках історії школярі набувають досвіду планувати, організовувати, реалізувати індивідуальні чи командні проекти, оцінювати їх ефективність, представляти результати. Це сприяє формуванню у них здатності брати на себе відповідальність за результат власної та колективної діяльності, ініціативності, відкритості до нових ідей. Якраз ці якості характеризують підприємливість та фінансова грамотність як ключову компетентність особистості.

1.2 Організація середовища дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах сучасних викликів

Вивчивши досвід вітчизняних науковців щодо визначення організаційно-педагогічних умов ефективної організації дистанційного навчання, спираючись на результати аналізу освітніх практик вивчення історії в закладах загальної середньої освіти, виокремимо організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності історичної освіти в умовах дистанційного навчання. До них ми відносимо: готовність учителів до використання елементів дистанційного навчання в освітньому процесі; забезпечення мотивації старшокласників до навчання у дистанційному середовищі; наявність якісного навчально-методичного, матеріально-технічного та програмного забезпечення дистанційного навчання.

За умов дистанційного навчання важливим завданням є мінімізувати негативний вплив різних факторів на якість надання освітніх послуг. Для

цього, перш за все, потрібно забезпечити технологічну та організаційно-методичну координацію діяльності суб'єктів дистанційної освіти. У зв'язку з цим на різних рівнях управління освітою мають здійснюватися заходи, які сприятимуть забезпеченню якості освіти.

Так, на рівні Міністерство освіти і науки України введено у практику трансляцію відеоуроків та онлайн-курсів. Онлайн-уроки проводять переважно з дисциплін, з яких учні складають зовнішнє незалежне оцінювання, у тому числі – з історії. Освітні портали BeSmart, EdEra, Prometheus, iLearn надали відеоконтент для українських школярів.

Адміністрація школи має забезпечити організацію діяльності закладу освіти в умовах режиму дистанційного навчання, узгодити правила та розклад взаємодій усіх учасників освітнього процесу для виконання освітніх програм закладу. Завдання керівника закладу освіти – обговорити зміну форм навчання з педагогічним колективом, обрати онлайн-платформу, організувати й запровадити навчання з використанням дистанційних технологій. Тобто слід не перекладати відповідальність на вчителів, а допомагати колегіально обирати оптимальний варіант, зважаючи на технічні можливості школи, кожного вчителя та учнів. [40, с. 59].

На рівні викладачів важливим є організувати комунікацію з учнями і батьками, налагодження з ними дистанційної співпраці, організаційно-методична робота, самоосвіта. Для ефективної комунікації педагоги використовують месенджери, такі як-от: Viber, Telegram, онлайн-щоденники або спеціальні платформи на зразок Zoom, Moodle та Google Classroom.

Зі здобувачами освіти дистанційне навчання може проводитися в один із таких способів: заняття в режимі реального часу (синхронний режим) та навчання із застосуванням інтерактивних матеріалів (асинхронний режим). Частіше онлайн навчання здійснюється шляхом комбінування зазначених форм. Заняття в режимі реального часу проводяться відповідно до графіку навчального процесу та розкладу занять. Позаяк кожна секунда ефірного часу повинна використовуватися ефективно, потрібно ретельно спланувати

роботу. Відповідно до очікуваних результатів учитель повинен з'ясувати, чого школярі повинні навчитися, як вони мають навчатися та як учитель може реалізувати свою фасилітаторську функцію під час заняття.

Зазначимо, що під час дистанційного навчання зберігаються традиційні форми організації освітнього процесу. Серед них у старших класах – лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, індивідуальне та групове консультування, перевірка та рецензування робіт, контрольні заходи (заліки, экзамени, тематичний контроль, контрольні роботи, реферати тощо. Методична робота також містить ті ж види робіт, що й за традиційних форм навчання: розроблення навчальних планів, програм, форм контролю, навчальних матеріалів, коригування матеріалів тощо.

Проте традиційні за формою види освітньої діяльності набувають нового змісту. Так, лекція чи семінар, які проводяться онлайн, набувають специфічного формату: відеолекція, відеоконференція, вебінар, мультмедійні матеріали тощо. Уроки систематизації знань чи практичні заняття проводяться як веб-консультації чи віртуальні тренажери.

Повномасштабна війна зумовила істотні зміни в організації середовища дистанційного навчання в закладах освіти. Зокрема, Держслужба якості освіти рекомендує внести зміни до календарно-тематичного планування, яке має перетворитися на гнучкий інструмент. Хоча календарно-тематичне планування для викладача залишається основою, проте він може «адаптувати та змінювати його, збільшуючи час, наприклад, на повторення матеріалів попереднього року та конкретизацію матеріалу після діагностування» [63].

Освітянам у календарно-тематичному плані радять обрати теми, які можна віддати на самостійне опрацювання учнями; ущільнити теми, простіші для засвоєння, і навпаки – визначити ті, що потребують детальнішого вивчення; визначити теми, що вивчаються вперше, і без яких неможливе засвоєння подальшого матеріалу.

Держслужба якості освіти також рекомендує керівникам закладів освіти обирати єдину навчальну платформу для дистанційного навчання, що

створюватиме зручності усім учасникам освітнього процесу. Завдання учителів – забезпечити зворотний зв'язок із учнями та налагодити систему оцінювання за допомогою розроблених чітких критеріїв та встановлення реченню.

Також Державна служба якості освіти радить «школам розпочати розробку повноцінних дистанційних курсів із основних навчальних предметів для 5-11 класів. Такі курси можна використовувати під час змішаного та дистанційного навчання, а також під час застосування технології «Перевернутий клас». Наявність таких курсів дасть змогу також відкривати класи з дистанційною формою здобуття освіти, актуальність яких зростає» [63].

У ДСЯО пропонують педагогам забезпечити різноманітність пізнавальної діяльності та зацікавити учнів за допомогою проєктних, пошукових, дослідницьких завдань. Зазвичай основну частину таких завдань учні можуть виконувати в асинхронному режимі.

Під час війни освітяни отримали від ДСЯО роз'яснення щодо особливостей організації самостійної роботи в умовах дистанційного навчання. Педагогам радять «розділити навчальний матеріал на логічні тематичні блоки, а також надавати дітям чіткі та зрозумілі інструкції щодо опанування кожного блоку, а також – критерії для самооцінювання. Результатами самостійної роботи можуть бути таблиці, графіки, понятійні поля, тексти, інфографіки, малюнки, низка виконаних вправ тощо. Завдання можуть стосуватися як усього обсягу матеріалу, так і його частини. Усні традиційні завдання у цьому випадку є неефективними [63].

В умовах війни на освітній процес істотно впливає стан енергетичної системи. Адже необхідним заходом для збереження енергетичної стабільності країни є економія енергоресурсів. Не завжди під час проведення навчальних онлайн-занять регіональна влада може забезпечити роботу енергосистеми. Мотивуючи учнів до навчання, педагоги можуть використовувати низку електронних додатків, запроваджених Міністерством

освіти і науки України. Ці додатки дозволяють навіть в умовах відключення світла працювати з електронними ресурсами.

Значну увагу в умовах дистанційного навчання варто приділяти організації відстеження динаміки навчальних досягнень здобувачів освіти. Для забезпечення ефективності цієї роботи освітяни мають розробити завдання для діагностики, добираючи завдання за темами та очікуваними результатами. Крім того, кожен учитель, враховуючи відомі лише йому «чутливі» точки засвоєння тієї чи іншої теми, повинен їм приділяти найбільше уваги та включати такі завдання до діагностичних робіт.

Як вважають у ДСЯО, «відстеження динаміки навчальних досягнень учнів дозволить діагностувати можливі освітні втрати та вчасно на них реагувати. Для діагностування освітніх втрат варто насамперед визначити пропущені теми, розробити завдання для оцінювання навчальних досягнень, проаналізувати результати. Після цього можна розробити плани подолання освітніх втрат: колективні, групові або індивідуальні. Такі плани можуть включати самостійну роботу, консультації вчителя, виконання завдань у групах» [63].

Дистанційне навчання змусило вчителів за короткий час перебудувати освітній процес, опанувати нові інструменти організації навчання, навчитися вирішувати проблеми, які виникають в процесі роботи. Дистанційне навчання також зумовило переосмислення способів налагодження ефективного зворотного зв'язку та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Під час дистанційного навчання актуальною стала проблема формувального оцінювання незалежно від віку школярів. адже формувальне оцінювання дозволяє оцінити і скоригувати процес навчання, а не результат. Таке оцінювання допомагає аналізувати індивідуальний прогрес учня і планувати індивідуальний темп навчання. Дистанційно впроваджувати формувальне оцінювання ще простіше, використовуючи, наприклад, такі інструменти, як-от: GoFormative, Wordwall, Kahoot, LearningApps тощо.

Під час дистанційного навчання, на думку педагогів, обов'язково мають бути підсумкові оцінки. Адже вони дозволяють оцінити результат навчальної діяльності учнів та роботу вчителя. Під час виставлення підсумкових оцінок дистанційно важливо забезпечити умови, за яких здобувачі освіти та їхні батьки можуть ознайомитися з чіткими критеріями оцінювання. Оцінки потрібно розмістити на одному веб-ресурсі (наприклад, онлайн електронна таблиця), а батьки повинні мати доступ до цієї інформації.

Серед викликів, які зустрічаються в умовах онлайн-навчання, – визначення критеріїв оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Адже до послуг школярів Google та Telegram зі спільним чатом, які вони можуть використовувати як помічників. Учитель історії має визначити такі завдання, оцінювання яких відбуватиметься з позицій компетентнісного підходу. Контент варто розробляти не для перевірки пам'яті здобувачів освіти, а для того, аби їх навчити застосовувати знання на практиці. Тобто старшокласник має продемонструвати рівень сформованості ключових та усіх складників предметної історичної компетентності: хронологічної, просторової, інформаційної, логічної, аксіологічної.

З цією метою можна застосовувати творчі завдання для оцінювання. Адже використання лише тестових завдань на відтворення не дозволяє оцінити навчальні досягнення учнів в повній мірі. До того ж, як уже зазначалось, в учнів з'явиться можливість списувати один в одного. Як один із способів вирішення цієї суперечності – це використання форм Google для створення різнопланових завдань та Google Classroom, який допоможе контролювати учнів та співпрацювати з батьками.

Усні завдання вчитель може оцінювати безпосередньо через будь-який ресурс, що забезпечує відеозв'язок у синхронному режимі або перевірені опосередкованим способом через відео- або аудіофайли, надіслані на його пошту. Результати оцінювання навчальних досягнень варто повідомляти

учням індивідуально за допомогою одного із засобів зв'язку: електронної пошти, SMS-повідомлень, повідомлень в одному з месенджерів.

Загалом комунікація з батьками за допомогою месенджерів допоможе налагодити зворотній зв'язок та з'ясувати можливі проблеми, які виникли в учня під час дистанційного навчання.

Обов'язковою умовою ефективного дистанційного навчання та оцінювання є зворотній зв'язок, забезпечити який можна, використовуючи різні Інтернет-ресурси. Наприклад, під час дистанційних занять на будь-якій онлайн-платформі можна перетворити учнів з пасивних слухачів на активних співрозмовників.

Варто зазначити, що здобувачі освіти будь-якої вікової категорії можуть не повною мірою володіти інструментарієм проведення навчальних занять. Також вони можуть мати технічні перешкоди, пов'язані зі зв'язком, електропостачанням чи обладнанням. Учитель має враховувати ці обставини та під час дистанційного навчання давати школярам більше часу на опанування нового матеріалу, а також на виконання перевірочних робіт.

Застосовуючи модель навчання «перевернутий клас», що передбачає підготовку відеоуроків, варто робити їх інтерактивними. Тобто до історичного контенту відеоматеріалу потрібно додати блоки запитань, які будуть переривати перегляд відео і блокувати перехід до наступної частини без відповіді на поставлене питання.

На основі аналізу наукових досліджень можна виокремити такі специфічні особливості організації дистанційної освіти:

- 1) «дистанційна освіта потребує створення інформаційної бази для збереження та адаптування навчальних матеріалів до веб-середовища та викладення їх на веб-ресурсах;
- 2) дистанційна освіта вимагає спеціального обладнання для повноцінного функціонування;
- 3) дистанційна освіта передбачає спеціалізовану організацію роботи учнів за цією освітньою технологією;

- 4) дистанційна освіта вимагає врахування специфіки розроблення, побудови та публікації (представлення) матеріалів у віртуальному середовищі, включно також з психологічними особливостями роботи у віртуальному середовищі (структурування, час роботи у віртуальному середовищі, особливості сприйняття, уваги, дизайн та колірна гамма, можливості й особливості самостійної роботи, особливості контакту з викладачем, особливості взаємодії системи «людина – машина» тощо)» [40, с. 63].

1.3 Педагогічна взаємодія в середовищі дистанційного навчання здобувачів освіти

Освітній процес в умовах дистанційного навчання варто розглядати як процес взаємодії здобувача освіти з навчальним середовищем. У свою чергу, навчальне середовище – це не лише навчальний контент, але й інші суб'єкти освітнього процесу: вчитель та інші здобувачі освіти. За таких умов в освітньому процесі можна виокремити три складники: педагогічний, пізнавальний та соціальний. Головним інструментом отримання та освоєння інформації є соціальний складник.

Сучасні дослідники дистанційного навчання більше зосереджені на проблемах дидактичних принципів, технологічних платформ. Втім, не менше заслуговує на увагу комунікативний складник цього явища з точки зору якості педагогічних впливів. Адже під час дистанційного навчання ефективність навчального процесу залежить від рівня втілення комунікації.

Ідеї педагогічної взаємодії присвячені наукові дослідження таких учених, як-от: М. Бабій, Є. Машбиць, Ж. Меньшикова, І. Розіна, С. Ромашина, Н. Якса, Г. Яценко та ін. Названі автори досліджують питання продуктивної взаємодії у навчальній діяльності, управління навчальною діяльністю класу під час дистанційного навчання, комп'ютерно-

опосередкованої комунікації, формування та засвоєння понять з різних навчальних дисциплін, розвитку творчих здібностей тощо.

За умов дистанційного навчання важливою залишається роль безпосередньої взаємодії педагога зі здобувачами освіти. Це зумовлено кількома обставинами. Найперше через те, що під час дистанційного навчання кількість очних зустрічей мінімізується, а інколи є відсутньою. По-друге, вікові психологічні особливості учнів, їх недостатня вмотивованість до навчання створюють передумови необхідності живого спілкування з учителем та здійснення ним заохочувальних та каральних функцій по відношенню до учня особисто [50, с. 37].

Словосполучення «педагогічна взаємодія» застосовується до будь-яких інтерактивних стосунків педагога та учнів. Педагогічна взаємодія відноситься до основних сфер педагогічної праці – навчання і виховання.

Як зазначає О. Пінчук, «функціонально педагогічна взаємодія виявляється у створенні мовленнєвого тексту під час діалогу вчителя й учня. Його структура та зміст визначається темою уроку, цілями дидактичних завдань. Цілі, в свою чергу, залежать від прояву мотиваційних, операційних аспектів учасників взаємодії в інтеракціях та комунікації» [50, с. 38].

Правильно організований електронний навчальний курс повинен створювати умови для активної взаємодії між учнями класу. Варто виокремити важливу роль вчителя в організації навчальної взаємодії «учень – учень». Адже ефективність онлайн-навчання не в останню чергу залежить також від якості середовища навчання. Саме від вчителя залежить, якою буде модель віртуального освітнього середовища. Розробляючи електронний навчальний курс історії України чи всесвітньої історії, вчитель має забезпечити умови для всіх видів навчальної взаємодії суб'єктів навчання. Наприклад, у навчальному контенті технології «перевернутого класу» має бути ефект присутності вчителя. Важливою функцією вчителя є керування пізнавальними і соціальними процесами під час дистанційного навчання. Виконання цієї важливої функції сприятиме створенню та підтримці

сприятливого мікроклімату всередині класу, що, в свою чергу, забезпечуватиме соціальну присутність як основу взаємодії «учень – учень».

Освітні практики демонструють різні інструменти та спеціальні методи підтримки навчального процесу, за допомогою яких забезпечується соціальна присутність вчителя в класі під час дистанційного навчання. Виокремимо такі:

- заходи щодо створення мікроклімату в класі;
- відбір і застосування сервісів для спільного навчання;
- формулювання завдань, які передбачають взаємоперевірку робіт;
- обговорення та рецензування різних активностей однокласників;
- розробка і супровід групових завдань.

Основним змістом управління дистанційним навчанням є комп'ютерна система. Тому потрібно на етапі проектування навчальної діяльності визначити основні вимоги до організації діалогової взаємодії, психологічні вимоги до діалогової взаємодії для підтримання належного рівня мотивації, психологічні та лінгвістичні вимоги до діалогу. Проектуючи на концептуальному рівні організацію діалогової взаємодії, потрібно сформулювати основні вимоги до неї, враховуючи при цьому і вікові, й індивідуальні особливості учнів, з'ясувати, коли саме здобувача освіти слід залучати до діалогової взаємодії.

Під час дистанційного навчання потрібно не лише стимулювати учнів до внутрішнього діалогу, а й розгортати діалогову взаємодію, що дозволить учню висловлювати найрізноманітніші пропозиції і водночас відповідно оцінювати їх, розкриваючи можливі наслідки. О. Пінчук вважає, що при проектуванні педагогічної взаємодії «необхідно враховувати не лише предметну її спрямованість на вирішення конкретних проблем, з якими учень не може впоратись, а й мотиваційну сторону учіння» [50, с. 39]. Зазначимо, що такий підхід є релевантним в умовах історичної освіти.

Важливим складником успіху та якості дистанційного навчання є співпраця педагогів з батьками. Адже батьки можуть мотивувати дітей,

підтримувати їх та допомагати організувати самостійну роботу, а також створити умови для самоконтролю і самооцінювання. Важливою залишається роль вчителя у роз'ясненні історичного матеріалу та в організації виконання завдань. Жодним чином співпраця школи і батьків не стосується перекладання на батьків обов'язків педагогів.

У середовищі дистанційного навчання комунікація здійснюється за допомогою електронних засобів. Упродовж останніх років накопичено досвід застосування під час дистанційного навчання таких форм онлайн-комунікації, як-от: відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування.

Відеоконференція – це конференція в режимі реального часу онлайн. Вона є одним із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і педагог перебувають на відстані. Проводиться відеоконференція у визначений день і час, зазвичай за розкладом навчальних занять.

Форум – найпоширеніша форма спілкування педагога та здобувачів освіти під час дистанційного навчання.

Чат – це спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативної комунікації людей через інтернет. Розрізняють такі різновиди чату: текстовий (найбільш поширений), голосовий, аудіо-, відеочат.

Блог – це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Автор (педагог чи учень) розміщує на сайті свого мережевого щоденника (блогу) допис (твір, есе) і надає можливість іншим учням прочитати й прокоментувати розміщений матеріал.

Електронна пошта – це стандартний сервіс інтернету.

Анкетування – для поточного контролю в ході дистанційного навчання зручно використовувати різноманітні анкети. Анкета є достатньо гнучким інструментом, оскільки питання можна ставити безліччю різних способів. У

дистанційному навчанні після засвоєння кожної теми можна використовувати анкети, в яких учень/учениця може зробити самооцінку результатів навчання за такими показниками:

- зрозумів/зрозуміла, можу розв'язати самостійно;
- зрозумів/зрозуміла, можу розв'язати з підказкою;
- не зрозумів/не зрозуміла.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

2.1 Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності старшокласників за умов дистанційного навчання

Під час дистанційного навчання особливо важливого значення набуває проблема організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Адже високі темпи розвитку науки в техніки зумовлюють потребу суспільства в людях, здатних швидко орієнтуватися в нових умовах, мислити самостійно і вільних від стереотипів. Виконання такого соціального замовлення стає можливим лише за умови активного навчання, що стимулює розумову діяльність здобувачів освіти.

Згідно вимог часу, кожен випускник закладу освіти повинен оволодіти системою знань з основ наук, мати сформований науковий світогляд, бути готовим до активної трудової і пізнавальної діяльності, уміти самостійно поповнювати свої знання. Ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти є організація їхньої самостійної роботи. Активізація самостійної пізнавальної діяльності може забезпечити не лише підвищення якості загальноосвітньої і професійної підготовки здобувачів освіти, але і формування активності і самостійності особистості. Тому сучасний заклад освіти повинен виховувати в здобувачів освіти здатність до самостійної навчальної діяльності, самостійного здобування знань, здатність проявляти такі якості мислення, як-от: самостійність, активність, гнучкість тощо.

Під самостійною роботою розуміють спеціально організовану діяльність здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, яка спрямована на самостійне виконання навчальних завдань різних рівнів складності як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторний

час. Метою самостійної роботи учнів є її спрямування на виконання соціального замовлення: формування в здобувачів освіти уміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватись у потоці наукової інформації. Самостійною роботою прийнято вважати роботу, яка виконується власними силами без сторонньої допомоги та керівництва, під час аудиторних занять; різноманітність типів навчальних завдань, які виконуються під керівництвом учителя; систему організації педагогічних умов, яка забезпечує управління навчальною діяльністю і відбувається за відсутності учителя й без його безпосередньої допомоги та участі; різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності здобувачів освіти, які здійснюються ними на аудиторних заняттях і в позааудиторний час; обов'язкову роботу, яка проводиться у процесі навчальних занять і підготовки до них, або ж додаткову – позаобов'язкову академічну роботу чи за спеціальним індивідуальним планом, складеним на основі врахування особистих інтересів і нахилів здобувачів освіти.

Під час дистанційного навчання потрібно враховувати, що самостійна робота може виявлятися в чотирьох основних аспектах навчальної діяльності:

- організаційному (уміння визначати свою мету, обирати засоби її досягнення, контролювати відповідність дії плану та цілям, організувати свою діяльність у колективній роботі);
- практичному (використовувати технічні засоби навчання та онлайн-сервіси, працювати з додатковою літературою, відеоматеріалами, комп'ютером);
- інтелектуальному (формулювати проблеми, обирати об'єкти досліджень, систематизувати ідеї);
- психологічному (докладати вольових зусиль для подолання труднощів, усвідомлювати свій мотив, аналізувати та оцінювати ситуацію).

Звернемо увагу на дотримання таких дидактичних вимог до організації самостійної роботи:

- визначити місце самостійної роботи у структурі навчального заняття;
- враховувати рівень оволодіння здобувачами освіти навчального матеріалу на даному етапі;
- передбачити труднощі, які можуть виникнути під час роботи;
- визначити місце і обсяг завдань, форму їх подачі та тривалість виконання;
- добрати потрібний дидактичний матеріал;
- визначити раціональні способи перевірки роботи.

На основі аналізу теоретичного матеріалу та освітніх практик виокремимо різні типи самостійної роботи з історії за характером пізнавальної діяльності здобувачів освіти, а також покажемо особливості їх організації за умов дистанційного навчання.

До самостійної роботи *репродуктивного типу* віднесено: відтворювальні, тренувальні, оглядові та перевірочні роботи. Так, виконуючи відтворювальні роботи, учні відновлюють в пам'яті раніше вивчений матеріал, який необхідний для розуміння нового матеріалу. Тому перед вивченням нової теми вчитель пропонує учням підготувати відповідь за таким планом: основні історичні події, етапи розвитку певного історичного процесу, його характерні риси. Такий вид самостійної роботи на перший погляд виглядає легким. Проте він також вимагає розумової роботи і високої навчальної активності, адже учням необхідно пригадати ряд понять, привести їх в систему і підготувати зв'язний виступ. У віртуальному освітньому середовищі відтворювальна самостійна робота має сенс лише під час синхронного навчання, коли на вступному етапі уроку вчитель може на її основі здійснити актуалізацію опорних знань.

Під час виконання тренувальної самостійної роботи учні не лише відтворюють матеріал, але й застосовують раніше засвоєні знань у нових ситуаціях. Такі роботи можна застосовувати перед вивченням нового матеріалу, а також під час систематизації навчального матеріалу. Наприклад, можна запропонувати учням самостійно проаналізувати інші історичні

джерела, інші позиції щодо даної проблеми, порівняти їх і зробити загальні висновки. Або на основі певного історичного матеріалу створити кросворди, ребуси, головоломки. Створені освітні продукти учні можуть прикріпити у спільному чаті або в хмарному середовищі.

Оглядові самостійні роботи спрямовані на впорядкування і систематизацію відомостей, що вивчаються. Їх застосування доцільне на завершальному етапі закріплення матеріалу. Учні можна дати завдання на складання плану вивченої теми, що сприятиме осмисленню характеру взаємозв'язку понять. Цей вид самостійної роботи не потребує публічного обговорення в синхронному форматі. На основі надісланих матеріалів на певний застосунок учитель може проаналізувати та оцінити роботи, оголосивши про їхні сильні та слабкі сторони під час синхронного навчання. Метою перевірочних самостійних робіт є всебічна перевірка якості засвоєння знань. При виконанні цих завдань в учнів формуються навички самоконтролю, які важливі для розвитку різних процесів пам'яті. Такі роботи допомагають вчителю здійснювати оптимальне управління освітнім процесом за умов дистанційного навчання.

Важливу роль під час дистанційного навчання відграють роботи *пізнавально-пошукового типу*. Наприклад, підготовча самостійна робота переконує учнів у необхідності глибшого ознайомлення з новим матеріалом. При самостійному вивченні певної теми на уроках історії вчитель пропонує розглянути самостійно не лише політичні, соціальні аспекти теми, але і дослідити матеріальну культуру. Розуміння учнями суперечностей між знаннями, що є в них, і новими вимогами до рішення навчально-пізнавальних задач має велике значення для розвитку пізнавальних інтересів. Підготовча самостійна робота особливо корисна на початковому етапі викладу нового матеріалу. Констатувальна самостійна робота пов'язана з описом нових чинників і явищ за їх зовнішніми ознаками: спостереження за суспільним життям, вивчення дидактичного матеріалу тощо. Ефективним засобом розвитку допитливості старшокласників є самостійна експериментально-

пошукова робота. Вона ґрунтується на дослідницьких методах, під час використання яких учні вчаться виділяти істотні ознаки понять, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки та закономірності історичного процесу. У них формується розуміння подій, порівняння історичних постатей, соціальних верств. Змістом самостійної логічно-пошукової роботи є виконання учнями завдань з опрацювання істотних ознак вивчених понять, використання їх на завершальному етапі вивчення і закріплення. Найпоширенішим видом таких вправ є завдання на зіставлення схожих і відмінних ознак історичних явищ, постановка проблемних завдань. Учні висловлюють свої думки, а вчитель формує загальні положення нової самостійно вивченої теми. Подібні роботи вчать учнів виокремлювати істотне від другорядного і виробляють навички узагальнення.

На уроках історії в старших класах широко застосовують самостійні роботи *творчого* типу: художньо-образні, науково-творчі та конструктивно-технічні. Під творчими роботами розуміються самостійні роботи, в результаті яких учні створюють щось нове, оригінальне. Художньо-образні роботи засновані на образному віддзеркаленні дійсності. Науково-творчі роботи передбачають вихід навчальної діяльності школярів за рамки шкільної програми та пов'язані з вирішенням пізнавальних завдань підвищеної складності – прояв власної ініціативи, пошуку оригінального рішення тощо. Під час дистанційного навчання особливого поширення набули конструктивно-технічні роботи з історії. До цього виду робіт належать творче проектування, конструювання з використанням спеціальних комп'ютерних програм: створення емблем, обробка фотографій тощо.

Виклики, породжені російською агресією (енергетична криза, загрози життю в умовах ракетних ударів) спонукають до пошуків таких форматів навчання, які мінімізують загрози. Освітні закордонні практики мають досвід застосування моделей навчання, які можуть бути ефективними в умовах українських реалій. Серед таких моделей – «перевернутий клас».

Перевернутий клас – це принцип навчання, за яким основне засвоєння

відбувається вдома, а час аудиторної роботи виділяється на виконання завдань, вправ, проведення практичних досліджень, індивідуальні консультації вчителя.

Першими модель перевернутого класу використали у 2007 році американські вчителі: Джонатан Бергман та Аарон Семс. Спочатку це були звичайні презентації, до яких вчителі додавали голосовий супровід та розміщували в мережі Інтернет для учнів-спортсменів, які часто пропускали заняття.

Модель навчання «Перевернутий клас» – це різновид змішаного навчання, головною особливістю якого є те, що самостійним домашнім завданням для учнів є робота в онлайн-середовищі: перегляд навчальних відеоматеріалів або інформаційних ресурсів для опрацювання нового навчального матеріалу або закріплення вже вивченого. Натомість у класі діти за допомогою вчителя виконують практичні завдання до тієї теми, яку засвоїли вдома. «Перевернутий клас» змінює роль вчителя: з головного транслятора знань він перетворюється на фасилітатора, консультанта, координатора.

Під час вивчення історії у віртуальному освітньому середовищі доцільними можуть бути такі види «перевернутих класів»:

- 1) «Типовий перевернутий клас: учні отримують домашнє завдання, яке передбачає перегляд відеолекцій; ознайомлення з матеріалами, що стосуються теми наступного уроку, під час якого на практиці застосовують отримані теоретичні знання.
- 2) Перевернутий клас, орієнтований на дискусію: учні отримують завдання переглянути певні відеоролики або матеріали інтернет-ресурсів; учитель на уроці організовує обговорення отриманої інформації.
- 3) Псевдоперевернутий клас: доцільний у тому випадку, якщо вчитель не може бути впевнений, що учні готуватимуться вдома. Учні дивляться відео на уроці й після цього виконують відповідні завдання; учитель

під час перегляду надає індивідуальні консультації.

- 4) Груповий перевернутий клас: ця модель спонукає учнів учитися один в одного, пояснювати однокласникам відповіді, ефективні способи отримання інформації; перед уроком учні за власним бажанням (або за рекомендацією вчителя) об'єднуються в групи, ознайомлюються з відповідними матеріалами; під час уроку працюють разом над певною науковою проблемою.
- 5) Віртуальний перевернутий клас: весь процес навчання відбувається дистанційно: учні переглядають матеріал, виконують надані вчителем практичні завдання, отримують від учителя онлайн-консультацію, виконують тести» [37].

Застосування моделі перевернутого класу передбачає виконання певного алгоритму:

- Учитель записує пояснення нового матеріалу на веб-камеру або робить запис за допомогою спеціальних програм.
- Учитель розміщує навчальне відео в хмарно орієнтованому навчальному середовищі або робить розсилання учням з посиланням на матеріал, розміщений у YouTube. Учні отримують як домашнє завдання навчальне відео, електронний освітній ресурс або опорний конспект для вивчення нового матеріалу.
- Учні уважно переглядають навчальне відео, виконують завдання, онлайн-тест.
- На уроці вчитель організовує навчальну діяльність, залучає до різних видів роботи всіх учнів класу.

Редакція журналу «На Урок» вважає, що ефективність застосування моделі «перевернутого класу» залежить від дотримання таких умов:

- «Визначте, що учні мають вивчити, прочитати, переглянути заздалегідь (розділи підручників, статті в журналах, сторінки в інтернеті, подкасти, відеоролики, міні-лекції тощо).
- Пристосуйте свою інформацію для учнів. Не обов'язково створювати

нові ресурси. Можна скористатися наявними, адаптувавши їх. Попри те, що для домашнього опрацювання зазвичай пропонується відеоконтент, можна застосувати традиційні матеріали для опрацювання так, щоб їх можна було використати при «Перевернутому навчанні».

- Обов'язково контролюйте, чи готуються діти до уроку, чи вони ознайомилися з матеріалами, пропонованими для опрацювання. Якщо при роботі виникнуть запитання, знайдіть можливість провести індивідуальну чи групову консультацію – у переддень уроку або ввечері в спеціально відведений час.
- Отримавши завдання для опрацювання, учні мають чітко розуміти мету своєї роботи.
- Навчальне відео чи інші використовувані ресурси доповнюйте чіткими інструкціями і завданнями. Якщо такого завдання немає, запропонуйте дітям сформулювати його самостійно чи скласти декілька запитань, які стосуватимуться теми, що вивчається, або окремих фрагментів переглянутого відео.
- Запропонуйте дітям скласти конспект або невеликі нотатки переглянутих матеріалів.
- Відео, пропоноване для перегляду, має бути не надто довгим та інформаційно навантаженим» [37].

Педагоги-практики вважають, що не обов'язково щоразу створювати авторський відеоконтент. Вони радять використовувати ресурси інтернету, добираючи потрібні матеріали. Проте пропоновані відео мають бути змістовними і водночас не надто довгими. Також варто врахувати їхню рекомендацію щодо обов'язкового залучення матеріалів підручника. Адже він адаптований під необхідний мінімум, який потрібно знати у межах шкільної програми. Крім підручника, учням варто пропонувати «альтернативні джерела інформації, які розкривають тему вивчення яскравіше та цікавіше за підручник» [42].

Ключові переваги моделі перевернутого класу:

- «Під час уроку учитель не витрачає час на пояснення теорії, а одразу зосереджується на проведенні практичних прийомів чи освітніх ігор для закріплення знань школярів.
- Учні опановують теоретичну базу з використанням сучасних технологій. Вони можуть переглядати відеолекцій у будь-який час до уроку та опановувати теорію у зручному для себе темпі, при необхідності повторно переглядати окремі фрагменти.
- Навіть якщо учень не був на уроці, він не відстане від однокласників та зможе опанувати теоретичний матеріал за програмою» [42].

Сильні сторони моделі перевернутого класу Державна служба якості освіти пропонує використати для організації змішаного навчання в умовах повномасштабної війни. ДСЯО вважає, що саме з технології «Перевернутий клас» можна розпочати цей процес. Адже вона допомагає зробити учнів активними учасниками освітнього процесу.

Однак, не варто перебільшувати роль моделі «перевернутого класу». Як вважає А. Наливайко, «будь-який підхід до навчання окрім переваг має і зворотній бік – недоліки. Так, якщо учень не виконав домашнє завдання (не опанував теоретичний матеріал), то він не зможе повноцінно працювати на уроці. Тож вчитель має відповідно мотивувати школярів, пропонуючи під час уроків цікаві освітні ігри, організовуючи змістовні дебати для обміну думками та інше» [42].

2.2 Засоби та інструментарій дистанційного навчання історії

Ефективність дистанційного навчання забезпечує дотримання низки умов. Серед них – можливість використання різних засобів та інструментарію. Під час їхнього вибору педагог повинен визначитися з критеріями. Як показує практичний досвід, важливим критерієм вибору онлайн сервісів для організації дистанційного навчання має бути їхня

відповідність поставленим дидактичним цілям. Тобто вчитель історії повинен врахувати, чи можна за допомогою обраного сервісу досягнути в дистанційному форматі очікуваних результатів навчання.

Слід зазначити, що завдяки застосуванню онлайн-сервісів на уроках історії учитель має можливість організувати різні види активностей старшокласників. Серед них – робота із різними історичними текстами, в тому числі й медіатекстами, вироблення умінь візуалізації інформації, створення медіапродуктів, що, в свою чергу, сприяє формуванню у школярів власного погляду на неоднозначні сторінки української та всесвітньої історії.

Під час дистанційного навчання можна використовувати різні платформи. Проте постійна їхня зміна не додає ефективності. Тому варто також урахувати універсальність обраного інструменту. Важливим критерієм під час вибору платформи є зрозумілість її інтерфейсу і для вчителя, і для здобувачів освіти. Проаналізуємо доцільність використання на уроках історії поширених веб-ресурсів для дистанційного навчання.

Платформа Moodle (<https://moodle.org/>) є безкоштовною відкритою системою управління дистанційним навчанням. Вона дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії вчителя/вчительки, учнів та адміністрації закладу освіти. Наприклад, надає можливість подавати навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, веб-сторінка; урок як сукупність веб-сторінок з можливим проміжним виконанням тестових завдань); здійснювати тестування та опитування школярів з використанням питань закритого (множинний вибір правильної відповіді та зіставлення) і відкритого типів; учні можуть виконувати завдання з можливістю пересилати відповідні файли. Крім того, система має широкий спектр інструментів моніторингу навчальної діяльності учнів, наприклад: щодо загального часу роботи учня/учениці з конкретним навчальним предметом, відповідними темами або складниками навчального матеріалу, загальної успішності учня/учениці або класу в процесі виконання тестових завдань тощо.

Платформа Moodle пропонує вчителю різні елементи свого інструментарію:

- форми здавання завдань;
- дискусійні форуми;
- завантаження файлів;
- журнал оцінювання;
- обмін повідомленнями;
- календар подій;
- новини та анонси;
- онлайн-тестування;
- Вікі -ресурси.

Moodle – це повнофункціональна система організації дистанційного навчання та створення електронних курсів. Ця система потребує встановлення на сервер, обов'язкового адміністрування на рівні закладу освіти. Перевагою є те, що розроблені курси можуть повторно використовуватись, у тому числі й для різних груп учнів. Додаткові сервіси та ресурси можуть урізноманітнити навчальний процес та надати учням можливості для інтерактивного опанування матеріалу.

Платформа Google Classroom (<https://classroom.google.com>) – це сервіс, що пов'язує Google Docs, Google Drive і Gmail. Він є одним із сервісів Google, який призначений для створення віртуальних класів. Ця платформа дозволяє організувати онлайн-навчання, використовуючи відео-, текстову та графічну інформацію. Учитель/ка має змогу проводити тестування, контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання, коментувати організовувати ефективно спілкування з учнями в режимі реального часу.

Основним елементом Google Classroom є групи. Функціонально групи нагадують структурою форуми, оскільки вони дозволяють користувачам легко відправляти повідомлення іншим користувачам. Завдяки сервісу для

спілкування Hangouts учні та вчитель/ка мають змогу вести онлайн-бесіди в режимі реального часу з комп'ютера або мобільного пристрою, учасники/учасниці команди можуть показувати свої екрани, дивитись і працювати разом над усім. Така трансляція автоматично публікуватиметься на YouTube-каналі. Також платформа дозволяє за допомогою Google-форм збирати відповіді учнів і потім проводити автоматичне оцінювання результатів тестування.

Зауважимо, що, відповідно до умов ліцензійних угод, не можна використовувати персональні облікові записи вчителів та учнів, якщо заняття організовуються в закладі освіти (такого обмеження немає на позакласні діяльності, гуртки та інші види неформальної та інформальної освіти).

Ще одним поширеним сервісом для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей є Zoom (zoom.us/download). Для користування цією платформою потрібно створити обліковий запис. Безкоштовна версія програми дозволяє проводити відеоконференцію тривалістю 40 хвилин, однак на період пандемії сервіс зняв це обмеження.

Zoom підходить для індивідуальних та групових занять. Користувачі можуть використовувати додаток як на комп'ютері, так і на планшеті чи смартфоні. До відеоконференції може підключитися будь-який(а) користувач/ка за посиланням або ідентифікатором конференції. Заняття можна запланувати заздалегідь, а також зробити посилання для постійних зустрічей у певний час. У платформу вбудована інтерактивна дошка, яку можна демонструвати учням. Крім того, є можливість легко й швидко перемикатися з демонстрації екрана на інтерактивну дошку. Як засвідчує освітня практика, на платформі Zoom заняття проводяться у режимі реального часу. Створюється група, й у призначений час адміністратор групи робить виклик, до якого приєднуються всі учасники групи. Здобувачі освіти можуть підключитися до трансляції через телефон (рекомендовано встановити застосунок zoom) або через комп'ютер. Кожен учасник зустрічі має можливість говорити наживо, демонструвати відео та свій екран.

Для ефективного використання безкоштовного ефіру перед початком відеоконференції потрібно відкрити усі документи. Під час онлайн заняття демонстрація екрану дозволяє поширювати зображення з документу камери, використовувати презентацію як віртуальний фон, працювати з таблицями, забезпечує швидкий доступ до файлів у хмарному середовищі.

На платформі Zoom можна організувати різні форми кооперативного навчання. Адже її оновлена версія дозволяє вчителю застосовувати функціонал «сесійні зали», увімкнувши налаштування: розпочати автоматично/призначити вручну/дозволити учасникам обрати залу. Наведемо приклади застосування функціоналу «сесійні зали» під час вивчення окремих тем з історії у старших класах.

Приклад 1. 10 клас. Практичне заняття з теми «Автономісти і самостійники: порівняльний аналіз програмних документів українських політичних партій». Учні об'єднуються у дві групи, які обирають політичну платформу. Кожна група у своїй «сесійній залі» досліджує документи політичних партій, вивчає текст підручника та готується представити позицію обраної партії. Після повернення на спільну платформу учасники груп наводять аргументи щодо сильних і слабких сторін ідеологій автономістів та самостійників.

Приклад 2. 11 клас. Практичне заняття з теми «Українське суспільство в період «перебудови». Повсякденне життя». Перемістившись у «сесійні зали», учні працюють з історичними джерелами, які містять різні версії подій, у тому числі – усноісторичні свідчення. На спільній платформі можна провести дискусію в загальному колі із суперечливого питання про цінності, які стали важливими для українського суспільства в результаті «перебудови».

Під час навчання на платформі Zoom доцільним є також застосування інструменту «біла дошка». На ній можна писати як на звичайній дошці в аудиторії або можна скористатися функціоналом «додати сторінки білої дошки» для створення графічного органайзера «знаю, хочу знати, вивчив». У

цьому випадку на першій сторінці дошки учні записують, що вони знають з теми, яка вивчається; на наступній сторінці – що б вони хотіли дізнатися нового на занятті. На підсумковому етапі заняття пропонуємо старшокласникам третю сторінку білої дошки, на якій вони можуть написати, чи досягли очікуваних результатів, що нового дізналися.

Відеоконференції можна проводити також за допомогою Microsoft Teams, Google Meet, Skype. Зокрема, для проведення занять за допомогою сервісу Skype у кожного учня має бути акаунт.

За умов дистанційного навчання зручними у використанні є різноманітні онлайн-сервіси та інструменти: ClassDojo, Classtim, LearningApps.org, Padlet.com.

Наприклад, ClassDojo (<https://www.classdojo.com/uk-ua/signup/>) є простим інструментом для оцінювання роботи класу в режимі реального часу. Тут створена комфортна система заохочення з різними ролями та рівнями доступу. У ClassDojo реєструється вчитель/ка й реєструє учнів свого класу. Персональний код для доступу до власного профілю висилається учням; батьки також отримують доступ до профілю дитини. Є можливість спілкування учнів на сторінці класу: після того як учитель/ка створив(ла) пост, школярі можуть його коментувати. Кожен учень/учениця отримує аватарку у вигляді монстрика. Завдання монстрика – збирати бали за завдання. За кожне завдання вчитель/ка присвоює учням певну кількість балів. Батьки можуть спостерігати успішність учнів з окремих предметів, а також бачити поступ у соціальних та м'яких навичках дитини.

Padlet.com – це віртуальна дошка, на якій можна розміщувати окремі плитки-дописи з текстовою інформацією, гіперпосиланнями, зображеннями, прикріплювати файли, аудіо-, відеозаписи.

Classtime (<https://www.classtime.com/uk/>) – це платформа для створення інтерактивних навчальних додатків, яка дозволяє вести аналітику навчального процесу і реалізовувати стратегії індивідуального підходу. Тут є бібліотека ресурсів, а також можливість створювати запитання. Принцип

роботи такий: учитель/ка розробляє інтерактивний навчальний матеріал з певної теми (можна використовувати матеріали з бібліотеки), учні отримують доступ до навчального матеріалу і розпочинають роботу, вчитель/ка у режимі реального часу відслідковує прогрес кожного учня/учениці.

Особливу увагу слід звернути на онлайн-сервіс LearningApps.org (LearningApps.org), який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Їх можна використовувати в роботі з інтерактивною дошкою або як індивідуальні вправи для учнів. Дозволяє створювати вправи різних типів на різні теми. Цей сервіс є додатком Web 2.0 для підтримки освітніх процесів. Конструктор LearningApps. Org можна застосовувати на уроках історії для розробки, зберігання та використання інтерактивних завдань. Тут можна створювати вправи для використання з інтерактивною дошкою. Учні та вчителів приваблює у даному сервісі його привабливий інтерфейс із переважаючим білим фоном, на якому переливаються яскраві кольори зображень, проста іконографія, зрозуміла навігація, мобільність, інтеграція з іншими сайтами. За допомогою конструктора LearningApps можна вбудовувати у завдання зображення, відео- та аудіофайли. Різноманітність шаблонів створює умови для розвитку в учнів логічного мислення, тренування пам'яті тощо. До послуг користувачів є шаблони для таких видів дидактичних вправ: «Пазл», «Вибір», «Поділ на групи», «Знайди пару», «Класифікація», «Кросворд», «Вікторина», «Просте упорядкування» та ін.

Як засвідчує досвід, конструктор LearningApps є найбільш сприятливим під час вивчення питань, які торкаються історії культури новітнього часу, організації віртуального ознайомлення з тією, чи іншою особистістю, картиною або спорудою. Школярам надається можливість не лише візуально побачити портрет того чи іншого діяча, але й отримати бібліографічні відомості про нього, що також сприяє збагаченню світогляду учнів.

Під час дистанційного навчання справжнім викликом для вчителів є

оцінювання результатів навчання школярів. Одним із засобів вирішення цієї проблеми є цифрові інструменти, за допомогою яких можна організувати швидкі опитування, причому як задля з'ясування рівня оволодіння певною темою, так і для «заміру» ставлення учнів до певного питання. Опитування учнів відбуваються в режимі реального часу і допомагають урізноманітнити онлайн-уроки. Серед сервісів для миттєвих опитувань варто назвати такі, як-от: <https://kahoot.com/>, <https://www.mentimeter.com/>, <https://www.polleverywhere.com/>

Дистанційне навчання має хороший потенціал для розвитку цифрової творчості старшокласників. Об'єктами цифрової творчості учнів можуть бути: карти понять (<https://www.mindmeister.com/>); комікси (<https://www.storyboardthat.com/>); блоги (<https://www.blogger.com/>); програми (<https://scratch.mit.edu/>); інфографіка (<https://www.canva.com/>); анотовані зображення (<https://www.thinglink.com/>); флеш-картки, власні тести тощо.

Сьогодні на уроках історії популярності набули інтелект карти, які за умов дистанційного навчання допомагають візуалізувати тему, краще запам'ятати інформацію, а також мислити асоціативно. Термін «інтелект-карти» в українському науковому обігу звучить по-різному – «карти розуму», «карти пам'яті», «майнд-мепі», «майндмеппінг – (англ. MindMapping), ментальні карти. Історію появи інтелект-карти пов'язують з іменем відомого англійського психолога Тоні Бьюзена. Науковець, досліджуючи специфіку мисленнєвої діяльності А. Ейнштейна, Т. Едісона, Л. да Вінчі, дійшов висновку, що всі вони застосовували можливості свого мозку на повну потужність. У праці «Супермислення» у співавторстві з Барі Б'юзен було запропоновано інтелект-карту як потужний графічний метод, що надає універсальний ключ до вивільнення потенціалу, прихованого в мозку.

Інтелект-карту в освітньому процесі застосовують як практичну та результативну техніку візуалізації мислення, що дає можливість відобразити процес загального системного мислення за допомогою схем. Як свідчать освітні практики, «застосування інтелект-карт на уроках історії в середньому

на 10-15% у здобувачів освіти покращує запам'ятовування й обробку інформації, унаочнює матеріал, що пропонується до вивчення, а також є своєрідною технікою мислення та засобом творчого розвитку школяра» [57, с.140]. Інтелект-карту можна собі уявити у вигляді деревоподібної діаграми, котра містить поняття або терміни, ідеї, завдання, пов'язані гілками, що відходять від центрального поняття або думки.

За допомогою інтелект-карти уроках історії можна відобразити зміст навчального матеріалу конкретної теми, з'ясувати сутність історичного процесу чи явища. Вона може слугувати інструментом для зображення біографії історичної постаті. Тобто це ті випадки, коли інструмент допомагає структурувати будь-який матеріал, збагнути думка автора, розтлумачити складний для запам'ятовування або сприйняття матеріал; запам'ятати більше інформації. Використання інтелект-карт дає змогу запам'ятовувати матеріал набагато легше й ефективніше, у порівнянні із «сухим» читанням параграфу.

Для ефективності застосування сервісу варто дотримуватися певної методики. Перш за все, потрібно визначитися із метою побудови карти та продумати, на які результати розраховуєте. Т. Бьюзен чітко визначив етапи створення карти та основні її характеристики. Так, автор рекомендує «об'єкт уваги зосереджувати у центрі, тобто в «ядрі»; ключові теми, пов'язані із об'єктом уваги, мають розгалужуватися від центрального образу у вигляді гілок (рівнів); гілки у формі плавних ліній потрібно позначати головними словами. Другорядні ідеї зображуються теж у вигляді гілок, які відходять від гілок більш високого порядку. Всі вони генерують взаємопов'язану вузлову систему» [55].

Інтелект-карту можна створювати вручну – на фліпчарті (демонстраційній таблиці) за допомогою фломастерів чи олівців. Проте в умовах дистанційного навчання корисними для побудови інтелект-карти може бути низка сервісів (платних і безкоштовних). Виокремимо безкоштовні програми для складання інтелект-карт, які доступні для вчителів та учнів:

- онлайн-додаток Coggle (<https://coggle.it/diagram/WIaZBudCj2MZUi8-/t/>);
- програма Freemind;
- крос-платформенна програма XMind (працює на платформах Windows / Mac / Linux);
- MindMeister (www.mindmeister.com).

Пропоновані програми та додатки є корисними для уроків історії, позаяк вони дозволяють не лише відобразити масив історичної інформації, але й побудувати причинно-наслідкові зв'язки, що дуже важливо для формування у старшокласників логічного складника історичної компетентності. Як стверджують педагоги-практики, «з цими інструментами можна працювати як індивідуально, так і спільно – створювати та редагувати карти. Переваги даних сервісів в тому, що вони допомагають наочно відобразити інформацію, провести класифікацію, типологію, коротко і лаконічно відобразити інформацію з уроку, що дозволяє учням не тільки правильно сформулювати тему та план уроку, але й краще запам'ятати новий матеріал, активізуючи слухові та зорові аналізатори» [55, с. 47].

Важливим аспектом історичної освіти є її спрямованість на створення умов для формування ключових та предметної компетентності. Виокремимо один із складників історичної компетентності – просторовий. Слід зазначити, що в умовах дистанційного навчання дещо ускладняється його формування, бо картографічні уміння й навички можна набувати шляхом їх постійного тренування. Проте в цій ситуації можуть бути корисними для вчителя історії онлайн-сервіси для створення інтерактивних карт.

Як стверджує В. Немченко, спікер вебінару «Онлайн-сервіси для створення інтерактивних карт», «важливість й актуальність просторової компетентності полягає в тому, що вона сприяє формуванню цілісної картини навколишнього світу; дозволяє усвідомити природу існування людства як єдності протилежностей; стимулює успішніше сприйняття інформації через візуальний канал; розвиває логічне мислення та асоціативні

зв'язки; є важливою складовою розвитку глобальної компетентності сучасних школярів та прямо пов'язана з нашим повсякденним життям» [45].

Для формування просторової компетентності в умовах дистанційного навчання особливо важливо візуалізувати навчальний матеріал. Цінність візуалізації полягає в тому, що вона допомагає коротко передати значні обсяги інформації, тобто відбувається інтенсифікація навчання. Крім того, під час візуалізації використовуються об'єктивні можливості зорового сприйняття людини. Неабияке значення має також активізація навчальної та пізнавальної діяльності, адже візуалізація історичного матеріалу дозволяє зацікавити дітей та мотивувати їх до навчання. Учні вчаться концентрувати увагу на навчальному матеріалі, а також на найголовніших моментах теми, яка вивчається. Візуалізація також сприяє активізації емоційного компоненту навчання; розвитку креативного та критичного мислення, медіаграмотності, асоціативних навичок; урізноманітненню навчального процесу.

Важливим засобом візуалізації навчального матеріалу на уроках історії під час дистанційного навчання є інтерактивні карти, які сприяють концентрації уваги та допомагають старшокласникам сприймати минуле як цілісну картину існування людства у часі та просторі. Насамперед слід виокремити онлайн-сервіси, які доступні для використання в освітньому процесі.

Безкоштовним є онлайн-сервіс Seterra Online. Він має безліч вікторин, які допоможуть перевірити знання та вдосконалити картографічну компетентність учнів. У користувачів є можливість обрати українську мову інтерфейсу. Сайт пропонує чимало ігор, в яких можна обрати період, країну або континент. Для того, щоб використовувати ігри та вікторини, можна навіть не реєструватися. Навіть незареєстровані користувачі можуть створювати «користувацькі вікторини». Тобто учитель може взяти готовий шаблон вікторини та перетворити його у потрібне завдання. Після цього гру можна почати одразу чи поділитися посиланням на неї.

StoryMap JS, як безкоштовний та простий сервіс, дозволяє створювати різноманітні завдання та матеріали: створювати інтерактивні карти, прокладати маршрути, готувати історії. Для роботи з цим сервісом не потрібно окремо реєструватися – можна просто авторизуватися через свій обліковий запис у Google.

Google Earth є універсальним та дуже функціональним сервісом від Google. Він відкриває безліч можливостей для вивчення нашої планети. Для використання його можливостей не потрібно реєструватися. Достатньо просто увійти у свій обліковий запис Google. Є можливість користуватися сервісом у браузері, а також завантажити його на смартфон чи ПК. Сервіс також пропонує використання «студії Землі» для анімації. Можна використовувати для ознайомлення з реальним рельєфом та об'єктами. Є чимало графічних шарів для вивчення Землі, Марса, Місяця та зоряного неба.

Учителю історії особливу увагу варто звернути на сервіс Thinklink, використання якого дозволяє до зображення додавати інтерактивні відео, картинки, музику, тести та інші мітки. Використовуючи цей інструмент, можна створити інтерактивну карту; інтерактивну таблицю; інтерактивну опорну схему, яка може стати справжньою підказкою для учнів); інтерактивне відео.

Сервіси для створення інтерактивних карт можна застосовувати з різними цілями. Вони можуть бути елементом edutainment, тобто поєднанням розваг та навчання, що сприяє підвищенню навчальної мотивації та зацікавлення дітей навчанням; підвищенню їхнього загального рівня ерудованості. Корисними є ці інструменти для організації проектної роботи на різних уроках історії; для урізноманітнення самостійної та домашньої роботи старшокласників. Під час проведення уроків узагальнення за допомогою цих сервісів можна провести вікторину, презентувати тематичну історію, організувати віртуальний тур. Сервіси для створення інтерактивних карт мають також широкі можливості для інтеграції навчальних дисциплін.

Розглянемо інші віртуальні сервіси, які допоможуть старшокласникам в

умовах дистанційного навчання поглибити знання та мотивувати їх до вивчення історії. Ці сервіси допоможуть також педагогам змінювати роль гаджетів у житті школярів. Адже часто батьки та педагоги нарікають на шкідливу звичку дітей «занурюватися» в екрани смартфонів, планшетів та ноутбуків. Згідно досліджень вчених, «час, витрачений на соціальні мережі чи онлайн-іграшки, у сучасних підлітків інколи переважає над періодом задіяності в учбовому процесі» [23].

Отож, в умовах дистанційного навчання можна скористатися сучасними девайсами для отримання максимальної користі для навчання та розширення ерудиції. Для цього учителю історії потрібно добре орієнтуватися в добірці зручних онлайн-ресурсів, які неодмінно зацікавлять школярів та поглиблять їхній рівень знань з історії.

Історія як навчальний предмет має забезпечити формування в школярів хронологічного складника історичної компетентності. У цьому випадку в нагоді стане ресурс Histography – «сайт, на якому наочно представлена інформація щодо хронології розвитку історично значимих подій для людства від часу утворення Землі до сучасності» [23]. Він допоможе школярам розібратися, у якій послідовності відбувалися історичні події, здійснювалися наукові відкриття та створювалися всесвітньо значимі винаходи, а, отже, орієнтуватися у хронологічній логічності масиву цифр, дат та різноманітних подій. Розробником сайту є автор проекту Matan Stauber – випускник Академії мистецтва та дизайну Бецалеля, інтерактивний дизайнер і розробник із Тель-Авіва (Ізраїль). Цей англomовний сайт може бути доступний користувачам, які не володіють іноземною мовою, тому що за допомогою автоматичної функції перекладу можна відобразити зміст сторінки українською мовою (лише у браузері Chrome). Часто текст супроводжується відповідними відео- та графічними матеріалами. Інформація, розміщена на сайті, складається з матеріалів Вікіпедії. Якщо учневі потрібно дізнатися про історичну подію детальніше, він може навести на крапку у загальному скупченні фактів.

Слід пам'ятати, що «функціонал онлайн-сервісу дозволяє обрати як зазначені на сайті хронологічні рамки (наприклад, залізний вік чи період ренесансу), так і певні, що цікавлять саме вас (наприклад, можна виставити вручну період з 2000 до 2015 року). Також зліва на панелі відображається кількість подій, що відбулася в певний період з різних областей – літератури, музики, образотворчого мистецтва, політики тощо. А при виборі окремої рубрики за допомогою фільтру, можна відобразити період та події лише з окремої області (наприклад, події, що стосуються виключно війн та політики)» [23].

Отож, ресурс *Histography* допоможе старшокласникам збагнути хронологічну послідовність історичних подій, а також осягнути ступінь насиченості певних періодів. Окрім того, сервіс може бути корисним учням у підготовці до контрольної роботи та до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), у написанні реферату в межах певного історичного періоду.

На уроках історії викликає інтерес у школярів використання можливостей *Historypin* – інтерактивного віртуального всесвітнього музею. Це, на думку вчителів, цікава розробка, яка дозволяє здійснювати онлайн-мандрівки у просторі і часі безкоштовно. Сервіс *Historypin* був запроваджений у 2010 році британською некомерційною установою «We Are What We Do» сумісно з компанією Google.

Раніше для віртуальних мандрівок можна було використати сервіс *Google Earth*. Проте *Historypin*, на відміну від *Google Earth*, допоможе школярам не лише помандрувати віртуальними вуличкам будь-якої точки нашої планети і подивитися сучасні світлини. З його допомогою залюбки можна поринути в атмосферу минулого. До послуг школярів та вчителів сервіс *Historypin* пропонує близько 50 тисяч фотографій, безліч аудіо-, відеоматеріалів та історій звичайних людей, життя яких певним чином пов'язане з конкретною будівлею, вулицею, парком, сквером у будь-якому регіоні світу.

Для здійснення уявної подорожі у просторі і часі користувачу

достатньо вказати місце і рік. Якщо вказати своє місцеположення, можна отримати на карті знаходження найближчих об'єктів, про які міститься історична інформація на сайті. Це дозволить здійснити мандрівку містами України, що дуже важливо під час вивчення культурологічних тем з історії України.

Варто звернути увагу й на інші можливості застосування сервісу Historypin на онлайн-уроках історії. Наприклад, за допомогою мобільного додатку можна поєднати сучасні та старі фотографії, сумістивши кілька історичних реальностей або побачити архівне зображення поверх сучасного. Або за допомогою спеціального сервісу Google Street View можна поглибити ефект присутності, позаяк цей сервіс дозволяє розглядати об'єкти під кутом 360 градусів. Нарешті, функціоналом сайту передбачена можливість створення колекцій тематичних світлин або навіть власного туру, інструкції щодо створення якого містяться у відеоуроках.

Проект Historypin стане у пригоді вчителям історії для організації проектної діяльності школярів. Під час виконання проекту старшокласники, додаючи власні фотознімки на загальну карту Google і описуючи свою історію, можуть зробити свій особистий внесок у створення загального вигляду певної епохи. За допомогою сервісу Historypin можна створити історичний проект рідного міста чи певної його частини. Беручи участь у такому проекті, кожен старшокласник зможе себе відчутти не тільки справжнім істориком, наводячи довідки та перевіряючи факти на достовірність, а й причетним до створення глобального соціального проекту.

Корисним для уроків історії України в старших класах може бути мобільний додаток «Моя Україна», який створений українськими програмістами. У ньому зібрано понад 600 питань з 10 різноманітних сфер знань, які стосуються України: історія, культура, географія, наука, спорт тощо. За допомогою цього застосунку можна реалізувати ідею онлайн-змагання між учнями одного або кількох класів.

За задумом розробників, мобільна гра «Моя Україна» складається з 10

рівнів; перехід на наступний можливий лише за умови проходження попереднього етапу. На кожне питання рівня автоматично пропонується 4 варіанти відповіді і 10 секунд на роздуми. Можливо припуститися лише 3 помилок на гру, в інакшому випадку етап закінчується. Після натискання на варіант відповіді, одразу ж відображається допущена помилка чи ні. Враховуючи, що питання з певною періодичністю повторюються, це сприяє запам'ятовуванню правильних відповідей, а адже покращенню знань з історії України. Ця гра може допомогти старшокласникам у підготовці до ЗНО з історії України.

Історія – це навчальний предмет, зміст якого наповнений різними історичними сюжетами про події, про життя відомих постатей тощо. У зв'язку з цим особливий інтерес у школярів викликає застосування на онлайн-уроках серіалів про історію нашої країни, які краще, ніж будь-який шкільний підручник, допоможуть поринути в атмосферу певної історичної епохи, яка вивчається на уроці. Такий підхід до засвоєння історичного матеріалу забезпечують історичні реконструкції у форматі 3D-мультфільмів.

Учителю історії варто знати перелік проєктів, в рамках яких були створені найбільш цікаві історичні реконструкції. Отож, до послуг вчителів були запропоновані такі проєкти:

- «Історія України. Докудрама» – спільний проєкт виробництва компаній Babich-Design та StarMedia. Він представлений 100 серіями 3D-анімацій (тривалістю 3-3,5 хвилини кожна). Анімації присвячені історії українських земель від стародавніх племен до другої половини XVII століття.
- «Країна. Історія українських земель» – телевізійний проєкт з науковою комп'ютерною анімацією, створений до 15-річчя незалежності України телеканалом «Інтер» (режисер – Валерій Бабич). Складається із 183 серій (тривалістю 25-70 хвилин кожна) анімованих фільмів, які присвячені важливим подіям та знаковим постатям в історії України. Запропоновані онлайн-ресурси допоможуть школярам отримати

яскравіші образи минулого України та поглянути на досягнення історії з трішки іншого боку.

2.3 Використання соціальних мереж в історичній освіті під час дистанційного навчання

Під час дистанційного навчання можливості соціальних мереж можуть послугуватися вчителю для популяризації програмного історичного матеріалу та активного включення старшокласників у навчальний процес. Вирішенню цього завдання сприятиме та обставина, що соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя більшості сучасних людей загалом. Тим більше важко уявити сучасного підлітка, в якого немає жодного акаунта. Можна стверджувати також, що для старшокласників соціальні мережі є основним засобом комунікації та дозвілля. У зв'язку з цим важливим завданням учителя є використання соціальних мереж для підвищення ефективності дистанційного навчання.

Педагогами-практиками вже накопичений певний досвід із даного питання. Проаналізувавши освітні практики, можна виокремити деякі корисні та доступні для більшості вчителів ідеї.

Так, за допомогою соціальної мережі Facebook А. Наливайко пропонує для кожного класу «створювати окремі групи, в яких розміщувати домашні завдання, посилання на цікаві статті чи відеоматеріали за темою вивчення, а також ініціювати опитування, щоб дізнатись думку учнів щодо певних питань» [43]. Авторка вважає, що школярі дуже комфортно почуваються при спілкуванні онлайн. Тому тематична група у межах Facebook може стати відмінним майданчиком для невимушеного обміну думками, популяризації матеріалів, які дозволяють більш поглиблено опанувати навчальну тему, а також невимушеним засобом заохочування до навчання. Окрім того, у межах Facebook можна створювати відеоконференції: груповий відеозв'язок, чат, сумісний перегляд відео, демонстрацію, передачу файлів тощо.

Наведемо приклад проведення «тихої» дискусії у чаті з проблемного питання під час вивчення теми «Осінь народів»: революції в Центрально-Східній Європі» (11 клас). Спочатку учні знайомляться з текстом про розвиток подій та міркують над поставленим питанням на кшталт: «Як ви гадаєте, чому в Польщі став можливим «Круглий стіл» між владою та опозицією, а відтак швидкий демонтаж комуністичного устрою?» [39, с. 232].

Далі у форматі інтерактивної вправи «Коло ідей» запрошуємо школярів представити свої думки з даного питання. Наступний етап – організація і проведення «тихої» дискусії (онлайн-обговорення): вправа проходить у режимі повної тиші. Порядок проведення:

- кожен учасник обговорення викладає свій коментар у чаті щодо ситуації (попередньо записавши свій «нік»);
- учасники читають написане в чаті, вибирають думки, до яких хочуть приєднатися чи ті, які б хотіли заперечити: можна писати коментар, позначивши, кому він адресований; можна використовувати різні позначки схвалення/несхвалення, розміщуючи їх навпроти тієї чи іншої позиції;
- по витіканню часу учасники об'єднуються в малі групи за допомогою функціоналу «сесійні зали» та аналізують коментарі у чаті;
- результати обговорення групи представляють у загальному колі.

Платформу Instagram можна використовувати для демонстрації творчих робіт учнів. Наприклад, можна запропонувати старшокласникам створити проєкт-реконструкцію на основі вивчення біографії певної відомої особистості, діяльності чи творчості якої вивчається у межах навчальної програми з новітньої історії. Під час вивчення історичних постатей різних галузей (політики, мистецтва, освіти, науки) учні 10-11 класів можуть уявити цих діячів своїми сучасниками, які живуть активним життям у соціальних мережах. Наприклад, у своєму творі учень/учениця може пофантазувати, як би виглядав акаунт М. Грушевського чи П. Скоропадського, які б світлини та дописи б були б у його профілі, якими б ідеями він міг поділитися. Учитель

історії повинен зробити певні застереження щодо змісту твору – дописи та світлина мають ґрунтуватися на реальній біографії історичної постаті. Також в інстаграм можна ділитися малюнками, схемами, картами, світлинами та іншими творчими проєктами на основі програмного матеріалу, розміщуючи їх під певним хештегом із власного профілю.

Заслуговує на увагу досвід учителів історії, коли учні отримують завдання створити уявну сторінку в соціальній мережі для історичного персонажа певної доби новітнього часу – так званий фейкбук (<https://www.classtools.net/FB/home-page>).

Популярним серед учнівства є Telegram – месенджер, який дозволяє обмінюватися текстовими, голосовими та відеоповідомленнями, наліпками та фотографіями, файлами багатьох форматів. Також має функції відео- і аудіодзвінків, організації відеоконференцій у групах і каналах. Окрім обміну повідомленнями в чатах і групах, в месенджері можна зберігати необмежену кількість файлів, вести канали (мікроблоги), створювати й використовувати ботів. Телеграм має українськомовний інтерфейс, розширені можливості налаштування безпеки, є зручним та простим у використанні. Саме тому Telegram поширений в освітній діяльності. Для вчителя він зручний тим, що він є захищеним каналом зв'язку з колегами та учнями. Він сприяє систематизації матеріалів та дає можливість завжди тримати весь необхідний контент під рукою. Telegram є зручним інструментом для дистанційного навчання, тому що дає можливість створювати матеріали для опитувань, вікторин, голосових чатів.

Для зручності навчання вчитель може створити окремі групи для кожного класу. Можна навіть створювати групи для роботи над різними темами чи проєктами. Для того, щоб учитель орієнтувався в різних групах, у месенджері передбачена функція об'єднання чатів у тематичні папки. Наприклад, якщо вчитель працює в 11-А класі, він створює папку під назвою класу «11-А» та додає до неї всі чати з учнями цього класу.

Під час дистанційного навчання вчитель історії має потребу у застосуванні великих аудіо- чи відеофайлів, історичних документів в найрізноманітніших форматах, підручники тощо. Зручність месенджера Telegram у такій ситуації полягає в тому, що через нього можна легко та зручно передавати усе вище зазначене.

Telegram не може замінити платформи Zoom чи Google Meet, проте за потреби у складній ситуації він може прийти на допомогу вчителю. За допомогою цього месенджера вчитель може швидко додатково пояснити старшокласникам складні моменти нової теми. Організувавши груповий відеодзвінок, можна також провести урок просто у Telegram.

У Telegram вчитель може створити «власний канал, де публікуватимете корисний і пізнавальний контент для учнів, а також різноманітні важливі оголошення. Невеличкий плюс – діти не зможуть писати у вашому каналі повідомлення, тільки коментарі, і то лише в тому випадку, якщо ви це дозволите» [61].

Особливо привабливим для вчителя у Telegram є можливість під час дистанційного навчання в режимі реального часу за кілька хвилин з'ясувати, чи добре учні зрозуміли тему. Опитування можна створити у групі або на каналі. Крім того, опитування можна провести з інших питань: вибір теми для усноісторичного проекту, формат проведення семінарського заняття тощо. Це допоможе старшокласникам відчувати, що вони є рівноправними суб'єктами освітнього процесу, і що їхня думка важлива.

Користь месенджеру для навчального процесу полягає в тому, що у ньому є різноманітні цікаві і пізнавальні канали. На ці канали вчитель може підписатися, а також запропонувати старшокласникам зробити так само. Учитель історії може використати канали про історичну літературу, про історичні події для підготовки до уроків та для науково-пошукової діяльності старшокласників з історії.

Найбільш популярною серед підлітків є соціальна мережа ТікТок, головним контентом якої є короткі змістовні відеоролики. Ці відеоролики

старшокласники вміють легко творчо монтувати: додавати спецефекти, накладати музичні треки, оздоблювати різноманітними яскравими «масками», пришвидшувати, уповільнювати та інше. Як вважає А. Наливайко, «ТікТок можна використовувати не тільки для розваги, а й для навчання» [43]. Вона вважає, що замість читання параграфу домашнім завданням можна запропонувати учням переглянути коротке відео у ТікТок, в якому пояснюються ключові моменти теми. Ідею авторки можна проілюструвати прикладом з історії України: зміст поняття *геноцид*, ілюстрації для унаочнення терміну тощо. Такі відео учитель може створювати і самостійно, і використовувати напрацювання колег.

Платформу ТікТок також варто використовувати для створення учнівських проєктів. Наприклад, можна започаткувати тематичний челендж, кожен з учасників якого має продемонструвати свої вміння на основі шкільних знань та навичок. Так, під час підготовки до ЗНО з історії України можна організувати челендж, де старшокласники зможуть показати знання історичної хронології за допомогою репсторії, продемонструвати «візитівки» історичних персоналій тощо.

Під час дистанційного навчання платформа YouTube може бути корисною тим, на ній можна не лише переглядати численні навчальні відеоролики за змістом навчальної програми з історії, а й розміщувати власний відеоконтент. Його згодом можна демонструвати у класі або під час онлайн-уроків, а також використовувати для виконання домашнього завдання. Як рекомендує А. Наливайко, «освітні відеоматеріали з YouTube стануть у пригоді, якщо ви час від часу практикуєте формат навчання «Перевернутий клас» [43]. Створення власного відео також стане цікавим та ефективним форматом активного навчання. У процесі роботи над відео учні матимуть можливість творчо переосмислити програмний матеріал, а також продемонструвати власну кмітливість та креативність. Окрім того, відеоблогінг дозволяє кожному оцінити власну роботу збоку, проаналізувавши допущені неточності чи помилки.

Школярам варто запропонувати відчувати себе у ролі лектора та своїми словами пояснити програмний матеріал, щоб він став цікавим для однолітків, а також продемонструвати прояв певних закономірностей, що вивчаються у класі, у повсякденному житті. Також учням неодмінно буде цікаво працювати над завданням, в якому необхідно створити власне відео за сюжетом певної книги чи підручника – буктрейлер.

Отож, за умови вдумливого підходу, соціальні мережі можуть стати у пригоді для збудження в старшокласників інтересу до навчального предмета. Аби учні не сприймали школу та підходи до навчання застарілими та відірваними від життя, варто залучати в освітній процес тих інструментів, які є звичними для сучасних школярів. До таких інструментів, на нашу думку, належать також соціальні мережі.

ВИСНОВКИ

Проведена нами дослідницька робота з проблеми вивчення історії в старшій школі за умов дистанційного навчання допомогла дійти таких висновків:

1. На основі аналізування публікацій вітчизняних науковців (Т. Варзар, Л. Боремчук, А. Гурій, М. Жалдак, Т. Коваль, В. Кухаренко, А. Лотоцька, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пасічник, Є. Підчасовий, П. Стефаненко) з'ясовано методологічні засади дистанційної форми навчання. У дистанційній освіті виокремлено її два аспекти. По-перше, вона віднесена до сфери послуг, якими може скористатися будь-хто. По-друге, дистанційна освіта є технічною системою, що містить сукупність інформаційних ресурсів, технічних засобів і каналів телекомунікації. Формат дистанційного навчання можливий лише за умови володіння вчителями технологіями дистанційного навчання. У науковій літературі визначено основні принципи забезпечення організаційно-педагогічних і педагогічно-психологічних умов впровадження технологій дистанційного навчання в освітнє середовище. До них віднесено: можливість хронологічного відслідковування досягнутих результатів та опрацьованого матеріалу учнями; алгоритмізація навчального процесу як оптимізація педагогічного управління; індивідуалізація навчального процесу (суб'єктне спрямування); моделювання тематики інформаційного контенту для подальшої роботи. На основі досліджень С. Кудрявцевої, В. Колос визначено такі характерні риси дистанційного навчання, як-от: гнучкість, модульність, паралельність, велика аудиторія, економічність, технологічність, соціальна рівність, інтернаціональність, нова роль викладача, позитивний вплив на здобувача освіти, якість.

2. Визначено особливості організації середовища дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах сучасних викликів, пов'язаних з воєнним станом. До них ми відносимо: готовність учителів до використання елементів дистанційного навчання в освітньому процесі;

забезпечення мотивації старшокласників до навчання у дистанційному середовищі; наявність якісного навчально-методичного, матеріально-технічного та програмного забезпечення дистанційного навчання. За умов дистанційного навчання важливим завданням є мінімізувати негативний вплив різних факторів на якість надання освітніх послуг. Для цього, перш за все, потрібно забезпечити технологічну та організаційно-методичну координацію діяльності суб'єктів дистанційної освіти. У зв'язку з цим на різних рівнях управління освітою мають здійснюватися заходи, які сприятимуть забезпеченню якості освіти. Так, на рівні Міністерство освіти і науки України введено у практику трансляцію відеоуроків та онлайн-курсів. Адміністрація школи має забезпечити організацію діяльності закладу освіти в умовах режиму дистанційного навчання, узгодити правила та розклад взаємодій усіх учасників освітнього процесу для виконання освітніх програм закладу. На рівні викладачів важливим є організувати комунікацію з учнями і батьками, налагодження з ними дистанційної співпраці, організаційно-методична робота, самоосвіта. Для ефективної комунікації педагоги використовують месенджери, такі як-от: Viber, Telegram, онлайн-щоденники або спеціальні платформи на зразок Zoom, Moodle та Google Classroom. Зі здобувачами освіти дистанційне навчання може проводитися в один із таких способів: заняття в режимі реального часу (синхронний режим) та навчання із застосуванням інтерактивних матеріалів (асинхронний режим). Частіше онлайн навчання здійснюється шляхом комбінування зазначених форм. Заняття в режимі реального часу проводяться відповідно до графіку навчального процесу та розкладу занять. Повномасштабна війна зумовила істотні зміни в організації середовища дистанційного навчання в закладах освіти, у зв'язку з чим календарно-тематичного планування перетворюється на гнучкий інструмент. Учителі можуть у календарно-тематичному плані обирати теми, які можна віддати на самостійне опрацювання учнями; ущільнити теми, простіші для засвоєння, і навпаки – визначити ті, що потребують детальнішого вивчення; визначити теми, що вивчаються вперше,

і без яких неможливе засвоєння подальшого матеріалу. Для зручності всім учасникам освітнього процесу керівники ЗЗСО повинні сприяти обранню єдиної навчальної платформи для дистанційного навчання.

3. Встановлено, що в умовах дистанційного навчання особливо важливого значення набуває проблема організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Під самостійною роботою розуміють спеціально організовану діяльність здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, яка спрямована на самостійне виконання навчальних завдань різних рівнів складності як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторний час. Під час дистанційного навчання потрібно враховувати, що самостійна робота може виявлятися в чотирьох основних аспектах навчальної діяльності: організаційному, практичному, інтелектуальному, психологічному. На основі аналізу теоретичного матеріалу та освітніх практик виокремлено різні типи самостійної роботи з історії за характером пізнавальної діяльності здобувачів освіти, а також показано особливості їх організації за умов дистанційного навчання. Особливе місце в організації самостійної займає такий формат навчання, який мінімізує загрози в умовах російської агресії. Виокремлено досвід застосування «перевернутого класу» – такої моделі навчання, за якою основне засвоєння відбувається вдома, а час аудиторної роботи виділяється на виконання завдань, вправ, проведення практичних досліджень, індивідуальні консультації вчителя. Під час вивчення історії у віртуальному освітньому середовищі доцільними можуть бути такі види «перевернутих класів»: типовий перевернутий клас; перевернутий клас, орієнтований на дискусію; псевдоперевернутий клас; груповий перевернутий клас; віртуальний перевернутий клас. Визначено переваги та слабкі місця моделі «перевернутого класу».

4. У дослідженні має місце теоретичне обґрунтування дидактичного змісту застосування інструментарію та соціальних мереж в історичній освіті під час дистанційного навчання. Вказано на особливу роль онлайн-сервісів

на уроках історії в організації різних видів активностей старшокласників. Серед них – робота із різними історичними текстами, в тому числі й медіатекстами, вироблення уміння візуалізації інформації, створення медіапродуктів, що, в свою чергу, сприяє формуванню у школярів власного погляду на неоднозначні сторінки української та всесвітньої історії. Описано сутність онлайн-платформ (Moodle, Google Classroom, Zoom, Google Meet, Skype), сервісів (ClassDojo, Classtim, LearningApps.org, Padlet.com, XMind, MindMeister, Seterra Online, StoryMap JS, Histogramy, Historypin) та соціальних мереж (Facebook, Instagram, Telegram, ТікТок, YouTube), а також на конкретних прикладах показано їхнє застосування в історичній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аман І. С., Литвиненко О.В. Інтернет-сервіси в освітньому просторі: методичний посібник. Кіровоград: КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», 2016. 88 с.
2. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 324 с.
3. Бахматюк Я. Деякі аспекти оптимізації впровадження ІКТ в українську шкільну освіту: погляд учителя-практика. *Історія в школах України*. 2011. №11-12. С. 14-20.
4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти. К.: Аттіка, 2009. 684 с.
5. Биков В.Ю., Гриценчук О.О., Жук Ю.А. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології: монографія. Київ, Україна: Атіка, 2015.
6. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
7. Богачков Ю.М., Царенко В.О., Ухань П.С., Мушка І.В. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах: посіб. К.: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
8. Боремчук Л.І. Дистанційне навчання як педагогічна технологія. URL: <http://intkonf.org/boremchuk-li-distantsiyne-navchannya-yak-pedagogina-tehnologiya/>.
9. Варзар Т.М. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності. URL: <http://rius.kiev.ua/institute.html>.

10. Васильченко Л. В., Шевченко В.Л. Дистанційне навчання: науково-методичне забезпечення; інформаційний простір навчального закладу. Х.: Основа, 2009. 208 с.
11. Васильченко Л., Лапшина І. Створення навчально-методичних комплексів дистанційного навчання: метод. рек. Упр. освіти і науки Запоріж. облдержадмін., Комунал. закл. «Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти» Запоріж. обл. ради, Навч.-метод. центр дистанц. навчання. Запоріжжя: ЛПКС, 2010. 24 с.
12. Воротникова І. П., Чайковська Н. В. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Навчально-методичний посібник. К.: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2020, 456 с.
13. Воротникова І.П., Якубов С.В. Упровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів: навч.-метод. посіб. К.: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 140 с.
14. Григорашенко В. Ю. Розвиток ключових компетентностей на уроках історії з використанням ІКТ: Запоріжжя: *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 6. С. 86 – 88.
15. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
16. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/.
17. Десятов Д.Л. Методика використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні історії. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 111 с.
18. Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти: монографія /авт. кол. В. В. Ягупов, Л. М. Петренко, С. Г. Кравець та ін. / За наук. ред. В. В. Ягупова. Житомир: «Полісся», 2019. 234 с.

19. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) /відп. ред. Л.Б.Ліщинська. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.
20. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навч. посіб. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
21. Дядюшкіна І. Telegram-канал – сучасна та ефективна альтернатива блогу вчителя. URL: <https://naurok.com.ua/webinar/telegram-kanal-suchasna-ta-efektivna-alternativa-blogu-vchitelya>.
22. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
23. Інтернет на користь: онлайн-ресурси для вивчення історії. URL: <https://naurok.com.ua/post/internet-na-korist-onlayn-resursi-dlya-vivchennya-istori>.
24. Інтернет-ресурси в роботі вчителя: прості сервіси на кожен день. URL: <https://naurok.com.ua/webinar/internet-resursi-v-roboti-vchitelya-prosti-servisi-na-kozhen-den/learn>.
25. Історія України. Всесвітня історія. Навчальна програма з історії України та всесвітньої історії для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58972/>.
26. Кіндрат І. Використання інтелект-карт у плануванні та організації освітнього процесу. Нова пед. думка. 2012. № 4. С. 153-156.
27. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації. *Шлях освіти*. 2012. № 4 (46). С. 38-41.
28. Компетентнісний підхід до організації та проведення онлайн-навчання учителями/викладачами суспільних дисциплін. URL: <https://vseosvita.ua/course/theme/?id=721>.

29. Концепція історичної освіти в системі загальної середньої освіти. URL: http://educationua.org/ua/component/cck/?task=download&collection=blog_files_x&xi=0&file=blog_files&id=2324
30. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
31. Кудрявцева С.П., Колос В.В. Міжнародна інформація: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2005. 400 с.
32. Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротинко Н.Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс: Навчальний посібник: 3-є вид. Харків: НТУ «ХП», «Торсінг», 2002. 320 с.
33. Лотоцька А., О. Пасічник. Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvi-ta-2020.pdf>. Люлькова Ю.М., Трубачева С.Е. Педагогічна взаємодія у дистанційній освіті. *Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук*. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22-23 травня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020, С. 35-37.
34. Машбиць Ю. І., Смульсон М. Л. Актуальні психолого-педагогічні проблеми дистанційного навчання. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Лабораторія нових інформаційних технологій навчання. URL: <http://psy-science.com.ua/PsInsUa.html>.
35. Машбиць Ю. І. Психолого-педагогічне проектування системи дистанційного навчання. *Психологічна теорія і технологія навчання. Актуальні проблеми психології*; за ред. С. Д. Максименка та М. Л. Смульсон. 2008. Том 8. Випуск 5. URL: <http://psy-science.com.ua/departament/zbirnyk-2008/8.htm>.

36. Модель навчання «Перевернутий клас»: змінюємо освітній процес.
URL: <https://naurok.com.ua/post/model-navchannya-perevernutiy-klas-zminyuemo-osvitniy-proces>.
37. Мокрогуз О. До питання методики застосування мультимедійної презентації POWERPOINT на уроках історії. *Історія України. Шкільний світ*. 2010. №11
38. Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2019. – 304 с.
39. Мушка О., Трубачева С. Організаційно-педагогічні особливості проектування дистанційної освіти в умовах карантину. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 3. С. 58-65.
40. Мушка О.В. Особливості навчально-методичного забезпечення в умовах дистанційної освіти учнів. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (наукове видання), 28 – 29 травня 2020 р., Київ: Педагогічна думка, 2020, С. 130-132.*
41. Наливайко А.Ю. Модель навчання «Перевернутий клас»: менше теорії, більше практики на уроці. URL: <https://vseosvita.ua/news/model-navchannya-perevernutiyi-klas-menshe-teorii-bilshe-praktyky-na-urotsi-36245.html>.
42. Наливайко А.Ю. Як використовувати соцмережі з користю для навчання. URL: <https://vseosvita.ua/news/yak-vykorystovuvaty-sotsmerezhi-z-korystiu-dlia-navchannya-49782.html>.
43. Недзельська В.М. Деякі аспекти використання комп'ютера на уроках історії та правознавства. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2000. №3.
44. Немченко В. Telegram для організації освітнього процесу: створюємо групи й канали та проводимо онлайн-уроки. URL: <https://naurok.com.ua/uploads/webinar/750/presentation.pdf?=1666968184>.

45. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Ухвалено рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrain-ska-shkola-compressed.pdf>.
46. Овчарук О.В. Концептуальні підходи до застосування технологій відкритої освіти та дистанційного навчання у зарубіжних країнах та їх роль у процесах модернізації освіти. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/content/06oovemp.html>.
47. Олексюк В. П. Деякі аспекти застосування сервісів Google Apps у вищому навчальному закладі. *Інформаційні технології в освіті*. Вип. 16. 2013. С. 116-122.
48. Олефіренко Н. В. Сучасні інструментальні засоби створення електронних ресурсів навчального призначення. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 6. С. 36-41.
49. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах: посібник. Богачков Ю.М., Биков В.Ю., Пінчук О.П., Манак А.Ф., Вольневич О.І., Царенко В.О., Ухань П.С., Мушка І.В. / Наук. ред. Ю.М. Богачков. К.: Педагогічна думка, 2012. 160 с.
50. Підчасов Є.В. Психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій (ДОТ). URL: <http://2016.moodle-moot.in.ua/course/view.php?id=110>.
51. Приходькіна Н. О. Використання технології «переверненого» навчання у професійній діяльності викладачів вищої школи. URL: <http://qoo.by/2Bk>.
52. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси. Наказ МОНмолодьспорт України від 01.10.2012 № 1060. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>.
53. Спірін О. М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013.

- № (33). URL:
<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/788/594>.
54. Сталий інноваційний розвиток: Створення інтелект-карти: навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра. КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Караєва Н.В. – Електронні текстові дані (1 файл: 24,3 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 70 с.
55. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Зб. наук. пр. Випуск 43* / Редкол. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. 471 с.
56. Терещенко Н. В. Інтелект-карти – сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі освіти. *Функціональна економіка. Вчені записки*. 2012. № 14. С. 139-145.
57. Трубачева С.Е., Люлькова Ю.М. Організаційно-педагогічні особливості сучасної дистанційної освіти. *Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI сторіччя: матеріали міжнародної наукової конференції* (Т. 4), Чернівці, Україна: МЦНД, с.57-59. DOI 10.36074/01.05.2020.v4. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/01.05.2020/289>.
58. Цукор Л. Дистанційне навчання: інструменти «На Урок» для організації ефективної роботи. URL: https://naurok.com.ua/uploads/webinar/584/presentation.pdf?_=1636565431.
59. Цунікова І. Інноваційна трансформація освітнього середовища. Упровадження та функціонування дистанційного навчання. *Методист*. 2017. № 2. С. 14-27.
60. Що варто знати вчителю про Telegram. URL: <https://naurok.com.ua/post/scho-var-to-znati-vchitelyu-pro-telegram>.
61. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? URL: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jak-vona-prazhuje>.
62. Як організувати якісне дистанційне навчання в умовах війни: поради від Держслужби якості освіти. URL: <https://naurok.com.ua/post/yak->

organizuvati-yakisne-distanciyne-navchannya-v-umovah-viyni-poradi-vid-derzhsluzhbi-yakosti-osviti.

63.Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: Навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ. 2017. С. 324.

Виконав студент
2 курсу групи ЗМІ-61

Ярослав ДРОНЬ

21 листопада 2022 р.

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри
к. іст. наук, доцент

Володимир ОСТРОВИЙ

21 листопада 2022 р.